

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ЖІНОК – ЖЕРТВ ПОДРУЖНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

Магістерська робота з психології
студентки 54 групи
спеціальності «Психологія»
(денної форми навчання)

Каменчук Ірини Михайлівни

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, професор
Заброцький Михайло Михайлович

ЖИТОМИР -2009

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ З ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА В ПОДРУЖНІХ	
1.1. Поняття сімейного насильства та його види.....	9
1.2. Соціально-психологічні фактори виникнення та розвитку насильства в подружніх стосунках.....	16
РОЗДІЛ ІІ. МЕТОДИ І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ	
2.1. Методологічні засади дослідження особистісних особливостей жінок – жертв подружнього насильства.....	26
2.2. Методи, методика та процедура дослідження.....	30
2.3. Характеристика вибірки досліджуваних.....	33
РОЗДІЛ ІІІ. ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЖІНОК – ЖЕРТВ ПОДРУЖНЬОГО НАСИЛЬСТВА	
3.1. Провідні індивідуально-типологічні властивості.....	38
3.2. Стили міжособистісної поведінки і внутрішньоособистісної конгруентності досліджуваних віднесених до різних груп.....	46
3.3. Результати дослідження агресивних тенденцій за методикою Hend – test (Е.Вагнера).....	64
3.4. Загальна характеристика індивідуально-психологічних особливостей жінок – жертв подружнього насильства.....	69
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	

Вступ

Актуальність дослідження. Насильство в сім'ї є однією з найактуальніших соціальних проблем, з якою прямо стикається більшість населення.

Сімейне насильство в Україні усе ще залишається латентним явищем, яке виходить на поверхню тільки тоді, коли приховувати проблему вже неможливо. Уявлення про те, що насильство має місце тільки в соціально неблагополучних сім'ях не відповідає дійсності: воно відбувається в будь-яких категоріях населення, незалежно від класових, культурних, соціо-економічних аспектів.

В нашій країні теми гендерної рівності та насильства стосовно жінок у родині стали предметом публічного обговорення тільки протягом останніх років. За даними зарубіжних соціологічних досліджень 97% жертв насильства в сім'ї – жінки [24]. За результатами вітчизняних соціологічних опитувань 70% жінок в Україні піддаються різним формам приниження і знущання у родині, понад 20% жінок ці знущання здійснюються постійно [9].

Як зазначає більшість психологів, жорстоке ставлення до людини неминуче призводить до появи негативних наслідків. По-перше, змінюється ставлення до себе, по-друге, змінюється ставлення до інших людей, суспільства; по-третє, змінюється ставлення до життя (втрачається його сенс). Окрім того завдається значна шкода фізичному здоров'ю, аж до тяжких травм та смерті; виникають порушення психічного стану жінки: симптоми депресії, тривожних станів, посттравматичного розладу (ПТСР) [27].

Проведені в США дослідження свідчать, що від 14 до 28% всіх жінок, які відвідують поліклініки, є жертвами домашнього насильства, 16% вагітних жінок регулярно піддаються насильству, 23% вагітних жінок піддавалися коли-небудь насильству. Від 10 до 35% жінок, що з будь-якої причини

опинилися в травмпункті, є жертвами насильства. Ще вищий відсоток переважання жертв насильства у сфері психіатрії, він складає: 25% всіх жінок, що здійснили спробу самогубства або користуються послугами екстреної психіатричної допомоги, 50% всіх жінок, які отримують амбулаторну психіатричну допомогу, і майже 64% всіх жінок, госпіталізованих у відділення психіатрії. [27]

Та незважаючи на страшну статистику, більшість випадків сімейного насильства, з мовчазної згоди жертви, так і залишаються внутрішньою проблемою конкретної сім'ї, тим самим все сильніше розв'язуючи руки кривдників. Адже, у свідомості багатьох сімейне насильство не є чимось протиправним чи неприпустимим. Відсутність розуміння заважає правильно оцінити проблему і розробити шляхи її вирішення, і на законодавчому рівні, і на рівні заходів щодо розробки адекватних заходів соціальної та психологічної допомоги жертвам сімейного насильства та корекції насильницької поведінки їх кривдників.

Спеціальних психологічних досліджень з проблема насильства стосовно жінок в сім'ї досить мало. Нею займалися в основному криміналісти при вивченні злочинів, скоєних у сімейно-побутовій сфері. Аналіз літератури показує, що досить велика кількість зарубіжних вчених працюють над проблематикою психології насильства. Так, чинники ризиків сімейного насильства розглядали E.Aldarondo і Mederos, F.(2002) [37]; впливу алкоголю на виникнення агресії щодо шлюбного партнера присвятив свої роботи Деніел О'Лірі (2003); Л.Уолкер дослідила вплив жорстокого ставлення на жінку [27]; G.L.Stuart (1994) запропонував типологію чоловіків – насильників. Сформульована велика кількість теоретичних положень, які могли б пояснити основні причини сімейного насильства [12].

Існують різні пояснювальні моделі подружнього насильства: М. Кауфман розвинув свої дослідження в рамках теорії соціального навічання, теорія

наси́льства розвину́та в роботах М. Кімме́ля, Дж. Готтмана і Н.Якобсона, ві́ктимологі́чний підхі́д частково представлений в роботах Г.Й.Шнайдер [6]. При цьому абсолютно недостатньо уваги приділено дослідженням психологічних характеристик жінок, що потерпають від різних видів подружнього (партнерського) насильства

У вітчизняній науці проблематика подружнього насильства порівняно молода, існують лише окремі дослідження з цієї теми: І.А.Грабська (1998) вивчала наслідки подружнього насильства, під її керівництвом О.Д. Шинкаренко (2000) досліджувала Синдром побитої жінки з точки зору теорії сімейних систем, а також механізм віктимізуючого впливу психотравмуючих факторів батьківсько-дитячих стосунків на особистість жінки та прийняття нею ролі жертви та крос-культурні відмінності у сприйнятті, переживанні та використанні образливої поведінки у сім'ї в Україні та Польщі; Н.Г.Опухова і О.Є. Малолетняя (2000) досліджували типи жінок-жертв подружнього насильства, вивчаючи їх життєві міфи; в дослідженні Д. Шестакова докладно розглянуті соціальні та психологічні особливості чоловіків та жінок, які відбували покарання за злочини, вчинені у сімейній сфері [1]; особливу увагу аналізу психологічних теорій, які пояснюють формування «феномену насильства» приділила І.Г.Малкіна-Пих (2006). В рамках гендерних досліджень проблемою займалась Шведова Н.А. (2002). Працювали з цією проблемою і деякі інші автори: Н.М. Платонова та Ю.П. Платонов, В.І. Полубінський та інші.

Актуальність даної магістерської роботи полягає у поглибленому вивченні індивідуально-психологічних характеристик жінок, які страждають від насильства, для з'ясування їх впливу на причину виникнення та динаміку протікання насильницьких інцидентів. Це важливо для підбору адекватних засобів профілактики і корекції віктимної поведінки у жінок. Увага до даної проблеми пояснюється не тільки її практичною актуальністю, але й

недостатньою кількістю спеціальних робіт, в яких відображена цілісна своєрідність особистості жінки – жертви подружнього насильства.

Об'єкт дослідження. Психологічні особливості особистості жінок – жертв подружнього насильства.

Предмет дослідження. Індивідуально-типологічні особливості особистості жінок як основа формування віктимної поведінки.

Мета дослідження. Дослідити індивідуально-типологічні особливості особистості та стратегії поведінки жінок, що страждають від насильницької поведінки в подружніх стосунках.

Теоретична модель досліджуваного явища. В основі теоретичної моделі нашого дослідження лежить розроблена Л.Н.Собчик теорія провідних тенденцій, згідно якої основу особистісного конструкта складає одна або кілька провідних тенденцій, які проходять крізь різні рівні розвитку особистості і надають індивідуального забарвлення емоціям, мисленню та міжособистісній поведінці. А також визначають спрямованість і силу мотивації, тип реакції на стрес, особливості процесів адаптації.

Гіпотеза:

- Внутрішньоособистісна конфліктність та суперечливість жінки – жертви подружнього насильства сприяє формуванню характерного варіанту дезадаптації.

- Індивідуально-психологічні особливості жінок – жертв подружнього насильства базуються на основі слабкого типу вищої нервової діяльності і під впливом зовнішніх чинників складають базу для формування віктимної поведінки.

Задачі дослідження:

1. Проаналізувати наукові літературні джерела з проблематики подружнього насильства.
2. Розробити експериментально-психологічну модель дослідження, яка дозволить отримати дані, що охоплюють різні рівні прояву індивідуально-психологічних особливостей особистості респондентів.
3. Підготувати і провести дослідження психологічних особливостей жінок – жертв подружнього насильства.
4. Обробити результати, зробити висновки.

Методи дослідження. Мета і завдання дослідження зумовили необхідність використання комплексу методів емпіричного дослідження: ІТО – Індивідуально типологічний опитувальник (Л.Н.Собчик); метод діагностики міжособистісних відносин ДМВ (модифікований Л.Н.Собчик варіант інтерперсональної діагностики Т.Лірі); Тест руки Вагнера (Hand Test).

Для статистичної обробки отриманих даних використовувались методи математичної статистики: значущість розбіжностей за t-критерієм Стюдента для залежних вибірок і t-критерій Стюдента для незалежних вибірок (Statistica v6.0). В дослідженні також були використана якісна інтерпретація даних.

Організація дослідження включає 3 етапи:

I етап: Виділення типів досліджуваних за допомогою *ІТО – Індивідуально-типологічного опитувальника*;

II етап: Проведення дослідження стилю міжособистісних відносин і структури «Я » за *методикою ДМВ* в кожній виділеній групі та аналіз значущості розбіжностей даних за t-критерієм Стюдента.

III етап: Дослідження неусвідомлених агресивних тенденцій в кожній групі за методикою Hand-Test (Е.Вагнера).

IV етап: Узагальнення результатів дослідження за усіма використаними методиками.

Використовувалася індивідуальна форма проведення дослідження.

Процедура дослідження передбачала заповнення бланків.

Вибірка: Жінки з кола спілкування дослідника, про яких відомо, що вони піддаються різним формам подружнього насильства: 25 осіб віком від 21 до 52 років

Дослідження проводилося в період грудень 2008 року – березень 2009 року у м. Житомирі.

Деонтологічний аналіз. Дослідження відповідає основним вимогам професійної етики (методологічно обґрунтоване та не містить шкідливих впливів).

Наукова новизна: проведене дослідження дало можливість виявити індивідуально – типологічні основи формування віктимної поведінки жінок в шлюбі.

Практичне значення: отримані в результаті проведення дослідження дані можуть бути використані для пошуку і розробки адекватних методів профілактики та корекції віктимної поведінки жінок в сім'ї. У відповідності до результатів дослідження, можливе виявлення категорії дівчат потенційних жертв насильства з метою корекції їхньої поведінки.

Надійність і вірогідність дослідження забезпечувалася вибіркою досліджуваних з відповідними вимогам дослідження характеристиками, застосуванням адекватних методів дослідження, поєднанням кількісного та якісного аналізу, використанням відповідних методів математичної статистики.

РОЗДІЛ I Теоретичний аналіз проблеми сімейного насильства, яке застосовуються до жінок в подружніх стосунках.

1.1. Поняття сімейного насильства

В сучасній психології **насильство** – це будь-який спосіб поведінки (простий або складний, вербальний або невербальний), який використовують для того, щоб управляти думками, почуттями і вчинками іншого, проти його бажання, волі і поглядів, але з психологічною (а часто і матеріальною) вигодою для насильника. Крім того його можна розглядати і як прояв бездіяльності [15,с.46]. Наприклад, випадки ненадання допомоги людині, яка її потребує.

Така діяльність чи бездіяльність характеризується певними характеристиками :

- 1) умисність – насильство завжди спрямоване на досягнення певної мети, воно є наслідком продуманої дії, тобто не є випадковим;
- 2) порушення прав та свобод іншої людини – насильство завжди пов'язане з порушенням якихось прав особистості або групи осіб;
- 3) низький рівень самозахисту – між учасниками насильницьких дій присутні різного роду переваги: фізична сила (чоловіка щодо дружини, дорослих щодо дітей або людей похилого віку), при цьому жертва може сама створювати передумови для тих ушкоджень, які завдаються виконавцем насильства;
- 4) спричинення шкоди (фізичної, моральної) [21].

Насильство відносно жінок (*violence against women*) – вид агресивної поведінки і використання сили для нанесення шкоди – від словесних образ і погроз до побоїв і смерті. Жінки набагато частіше, ніж чоловіки, стають

жертвами фізичного, психологічного, економічного і особливо сексуального насильства [28].

За даними Міжнародної науково-практичної конференції з проблем домашнього насильства [8], увагу дослідників в 1960-х першим привернуло пильну роках фізичне насильство щодо дітей. Згодом в сферу їхньої уваги потрапило також жорстоке ставлення, що негативно впливає на психіку дитини, незалежно від наявності або відсутності фізичного насильства. А через 10 років увага дослідників звернулась і до вивчення феномена насильства над жінками. Спочатку у фокусі уваги опинилося фізичне насильство, а вже потім об'єктами вивчення стали сексуальне насильство в сім'ї, а також жорстоке ставлення в емоційній сфері, склад якого у різних авторів істотно відрізняється. Але, як правило до психологічного насильства можна віднести:

- примус і погрози завдати фізичну шкоду, припинити стосунки, здійснити самогубство; примушення до здійснення незаконних дій;
- економічну дію, що включає в себе перешкоджання в розпорядженні власними грошима та майном, отриманні або збереженні роботи, позбавлення доступу до сімейного бюджету та інформації про нього;
- усунення від процесу ухвалення рішень;
- використання дітей для здійснення психологічного тиску;
- заперечення наявності проблеми насильства, перекладання відповідальності за неї на партнера та ігнорування його заклопотаності жорстоким ставленням;
- контроль, ізоляція партнера, заборона контактів, які виправдовуються ревностями;
- приниження, обзивання, формування почуття провини і власної неадекватності;
- залякування за допомогою жестів, дій, пошкодження майна і демонстрації зброї [8].

У зарубіжній соціологічній та психологічній літературі використовується декілька термінів, що характеризують насильство в сім'ї:

«*Domestic violence*» – насильство, здійснене членами сім'ї по відношенню до інших членів сім'ї – дітей, дружини/чоловіка, батьків, інших родичів. Використовуються також окремі спеціальні терміни, що стосуються тільки подружніх відносин, - «*Spouse abuse*» (зловживання стосовно дружини/чоловіка), «*Wife battering*» (побиття дружини), «*marital rape*» (згвалтування в шлюбі), «*spouse abuse*» (подружня жорстокість) [6].

Згідно із Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» **насильство в сім'ї** – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю [11].

Подружнє насильство є різновидом сімейного насильства, під яким розуміють дії чоловіка чи дружини (одиночні чи такі, що повторюються), які спричиняють фізичну шкоду або викликають психічний дискомфорт (негативні переживання, стан напруженості, страху, пригнічення і т. д.) у партнера [34]. Про подружнє насильство, як правило, говорять в тих випадках, коли факти грубого і жорстокого ставлення виявляються не одиничними, випадковими і ситуативними, а регулярними і систематичними.

Подружнє насильство зазвичай підрозділяють на чотири основні види: психологічне (моральне або емоційне); економічне; фізичне та сексуальне. Іноді в окремі види насильства виділяють різного роду погрози, але частіше їх вважають проявом одного з перерахованих чотирьох основних видів. При всій різноманітності видів насильства саме подружнє насильство характеризується тим, що набуває всезагального, генералізованого характеру. Не буває сімейного насильника, який обмежує свою жертву в чомусь одному (Алексеева, 2000) [15].

Слід відзначити відмінність у підходах і трактуванні цієї проблеми в різних країнах. Якщо в Україні очевидним фактом насильства, як правило, вважається застосування фізичної сили, то в розвинених європейських країнах, таких як Франція, Німеччина, заборони чоловіка, що обмежують свободу дій і самореалізацію дружини (обмеження зустрічей із подругами, відвідування культурних і спортивних заходів, вимоги залишити роботу тощо) вже можуть бути розцінені як протиправні.

Більшість же співвітчизниць на такі дрібниці як обмеження особистої свободи взагалі не звертають уваги.

В кожній країні світу діють закони, які захищають жінок від насильства. Вперше ця проблема набула глобального масштабу під час оголошеного в ООН десятиріччя жінок 1975-1985 роках. А в 1995-му на конференції в Китаї ООН прийняла спеціальну декларацію, в якій дала чітке визначення поняттю «насильство над жінками». Резюме документа, який було названо «Пекінська платформа», було таким: будь-яка форма насильства проти жінок – злочин. Взагалі в більшості цивілізованих країн подібні питання вирішуються на законодавчому рівні. Наприклад, у Швеції в 1998 році набув сили Закон «Про недоторканність особистості жінки». Він передбачає позбавлення волі строком до шести років за дії, спрямовані проти особистості жінки, в тому числі і домашнє насильство, які завдають шкоди як її фізичному, так і психічному здоров'ю. В Німеччині та Австрії діє закон, згідно якого ізолюють не жертву, що пережила сімейне насильство, а самого насильника [18].

Що стосується України, то свідченням того, що сімейне насильство набуло статусу особливої соціальної проблеми, стало прийняття нової законодавчої бази, створення кризових центрів, проведення досліджень, і організація науково-практичних семінарів та конференцій. В листопаді 2001 року був прийнятий Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»

Пояснювальні моделі насильства.

Значна частина робіт зарубіжних дослідників з проблеми подружнього насильства присвячена вивченню джерел його походження.

У психології існує безліч пояснень насильства. В психоаналізі насильство пояснюється як примітивний потягу до смерті («інстинкт смерті») перенесений індивідом з самого себе на зовнішні об'єкти. З точки зору необіхевіористів насильство є наслідком фрустрацій (теорія фрустрації), що зазнаються в процесі соціального наuczіння. З погляду інтеракціонізму воно є наслідком «конфлікту інтересів», «несумісності цілей» окремих осіб і соціальних вимог [6].

Основні теорії насильства можна об'єднати в три групи:

1. Соціально-психологічний підхід наголошує на чинниках соціального наuczіння і ролях модельованих через досвід і засвоєних під впливом сімейного виховання. 2. Соціокультурний підхід: концентрує увагу на впливі соціальних чинників і устрою, а також сімейних відносин на управління атмосферою насильства. Основна увага в рамках соціокультурного підходу сфокусована на соціальних нормах патріархату як причині агресії проти жінок. 3. Міжособистісні теорії: розглядають в якості фактора насильства психологічні риси (агресивність, почуття провини, низька самооцінка). До цієї категорії входять і теорії, що наголошують на ролі алкоголю і наркотиків як на фактор-прискорювачу зловживання у відносинах.

Досліджуючи причини подружнього насильства, багато авторів розглядають його в історичному контексті, тобто як пережиток минулого, коли чоловік мав закріплене не тільки традицією, але й законом право карати і дисциплінувати дружину.

В своїй праці «Жіноча психологія» Карен Хорні [10] пояснює подружнє насильство як хворобливу реакцію чоловіка на будь-яку фрустрацію, яка іде від дружини. Ця реакція породжує інстинктивне бажання базально невпевнених чоловіків принизити дружину, щоб підірвати і її почуття

впевненості в собі В свою чергу мазохістську поведінку жінок К.Хорні пояснює як таку, що закладена в соціальній ситуації і що в будь-якій культурі така поведінка проявляється, якщо у жінок:

- обмежується кількість дітей, яких вони можуть народити;
- коли жінки вважаються неповноцінними порівняно з чоловіками;
- економічно залежать від чоловіків;
- їх прояв сексуальності блокується;
- жінки обмежені своїми ролями, які зв'язують їх з сім'єю, релігією та добродійністю.

Коли такі умови зберігаються в культурі, «природа» жінок описується як слабка, пасивна, емоційна і залежна [33].

На основі аналізу робіт зарубіжних авторів М. Кауфмана, М. Кіммеля, М.Шеллер Г.Й.Шнайдер, російські дослідниці І.Д.Горшкова і І.І.Шуригіна зробили наступні висновки: розвиток схильності чоловіків до насильства стимулює найближче оточення. Насильство виступає компенсацією почуття безвладдя, а також способом контролю над жінкою. Крім того вчені, вказують на насильство чоловіків щодо жінок як на результат соціалізації, а також на проблему дисбалансу влади: сім'ї, в яких більшість рішень приймаються одним з подружжя, найчастіше стикаються з проблемою насильства. Віктимну ж поведінку жінок трактують як пов'язану з «жіночою природою», мовляв жінка своєю поведінкою «жертви» сама провокує насильство. Всі ці чинники роблять жінку уразливою для насильства в сім'ї [6].

Л.Берковіц підкреслює взаємозалежність жертви і кривдника, приєднуючись таким чином до віктимологічного підходу – «грубість породжує ще більшу грубість, а агресивні дії однієї сторони викликають у відповідь агресію іншої» [3].

В своїх дослідженнях Савчук О.М акцентує увагу на тих психологічних змінах, що спостерігаються у більшості жінок – жертв насильства. На основі «циклічної теорії насильства» розробленої Л.Уолкер, вона описує фази

наси́льства та характер змін у психіці жінок: у першій фазі відбувається спроба посилення контролю за насильником з боку потенційної жертви, в другій здійснюється насильство, а третя – виявляє залежність жертви від насильника, що фактично позбавляє його від покарання і призводить до повторення циклу [27].

О.Д Шинкаренко проводила свої дослідження в межах індивідуально-психологічного підходу, в якому піднімаються проблеми особистісних рис образника і жертви як факторів, що спричиняють насильницьку та віктимну поведінку, і дійшла висновку, що особистісні характеристики, самосприйняття та поведінкові стратегії побитої жінки відзначається внутрішньою конфліктністю та суперечливістю. А також, що в подружжі з високим рівнем образливої поведінки за жінкою закріплюється роль жертви і її стратегії поведінки, а також поведінки партнера-насильника лише закріплюють існуючу ситуацію.

Досліджуючи феномен подружнього насильства Захожа В. А. звертає увагу на характерні особливості подружніх стосунків описані М.Гордоном:

а) обмеженість контактів і інтенсивність відносин, що сприяє повторенню актів насильства;

б) наявність емоційно забарвленої прихильності і інтимних стосунків, в контексті яких і відбувається насильство [12].

Серед характеристик сім'ї що мають значення для пояснення феномену насильства можна назвати наступні

- значний об'єм часу, який людина проводить в сім'ї;
- велика частота виникнення розбіжностей, пов'язана з широким діапазоном видів діяльності;
- високу значимість різних сторін сімейної взаємодії для членів сім'ї;
- статеві і вікові відмінності членів сім'ї, що призводять до відмінності поглядів і інтересів;

- рольові очікування від поведінки членів сім'ї на основі їх вікових і статевих ознак, а не на основі інтересів і рівня компетенції;
- відносна закритість сім'ї як для соціального;
- емоційні, матеріальні і юридичні фактори, що роблять неможливим вирішення конфліктів шляхом припинення відносин;
- стрес, пов'язаний з такими етапами, як народження і виховання дітей і т.д.;
- соціокультурні норми, що припускають насильство по відношенню до членів сім'ї при тому, що за межами сім'ї воно вважається неприпустимим.

У своєму теоретичному аналізі і емпіричному дослідженні ми спирались на індивідуально-психологічний підхід, який дозволив нам підійти до пояснення феномену насильства з точки зору впливу особистісних характеристик жертви як сторони взаємодії на виникнення і динаміку насильницького інциденту.

Отже, виходячи з вище зазначеного, можна зробити висновок, що не існує єдиної теорії, яка здатна повністю пояснити феномен подружнього насильства. Приймаючи до уваги складність людської натури, особливості соціального впливу і характер сім'ї, слід враховувати і всю різноманітність сімей, індивідуальні характеристики їх членів і ті соціальні відхилення, які в сукупності можуть породжувати насильство.

1.2. Соціально-психологічні фактори виникнення та розвитку насильства в подружніх стосунках.

Згідно з віктимологічним та індивідуально-психологічним підходами, виникнення та динаміка подружнього насильства в конкретній сім'ї визначається як насильницькими тенденціями кривдника, так і психологічними особливостями жертви (віктимністю). Існують певні загальні

характеристики насильників: критичність до інших, агресивність, владність, потайність, імпульсивність; і загальні характеристики реальних чи потенційних жертв подружнього насильства : пасивність, підкорюваність, невпевненість в собі, низька самооцінка, почуття провини. З одного боку, ці якості сприяють виникненню насильства, з іншого – посилюючись з часом тягнуть за собою подальший розвиток насильства.

Малкіна-Пих виявляє наступні характерні ознаки жертв насильства (Малкіна-Пих, 2006):

- відчують страх перед запальністю свого партнера;
- часто поступаються партнерові, боячись образити його почуття або викликати гнів;
- відчують бажання «врятувати» партнера, коли він потрапляє у скрутне або неприємне становище;
- виправдовують погане ставлення партнера перед собою і перед іншими;
- терплять, коли партнер, дратуючись і сердячись, б'є їх, штовхає, пхає;
- приймають рішення щодо своїх дій або вчинків друзів в залежності від бажання або реакції партнера;
- виправдовують партнера тим, що він поводить себе точно так, як колись його рідний батько чинив з матір'ю.

Н.М. і Ю.П. Платонові умовно поділяють причини виникнення насильства пов'язані з особливостями особистості учасників насильницького інциденту на три групи:

1. причини, викликані особливостями особистості чоловіка та історією його життя;
2. причини, викликані особливостями особистості жінки та її життєвою історією;
3. причини, обумовлені особливостями подружніх відносин [22].

До найбільш типових причин насильства, обумовлених особистістю та історією життя чоловіка, можна віднести наступні:

1. насильство в батьківській сім'ї.
2. насильство батьків по відношенню до нього самого в дитинстві;
3. традиційний погляд на розподіл чоловічих і жіночих ролей (чоловік – абсолютний голова сім'ї);
4. упевненість в тому, що жінка має потребу бути жертвою;
5. тривожність з приводу посягань дружини на його домінуюче положення;
6. низький самоконтроль і самосвідомість;
7. вживання алкоголю, наркотиків;
8. стрес, пов'язаний з економічними і побутовими проблемами;
9. психопатія.

До найбільш типових причин насильства, обумовлених особистістю та історією життя жінки, можна віднести наступні

- чинники ризику фізичного насильства
  1. високий рівень психологічної залежності від чоловіка;
  2. економічна залежність від чоловіка;
  3. вищий рівень освіти жінки в сім'ї;
  4. наявність фізичних недоліків у жінки (особливо якщо вони з'явилися в процесі спільного життя);
  5. низька самооцінка;
  6. недостатня або невміла сексуальна активність і т.д.
- чинники, які сприяють психологічному насильству:
  1. явно виражене страждання жертви як чинник підкріплення агресії;
  2. емоційна залежність жінки;
  4. невисокий соціально-економічний статус жінки;
  5. наявність досвіду сприйняття себе жертвою в батьківській сім'ї;
  7. високий ступінь розбіжностей і конфліктів між подружжям;

8. численні стресові ситуації (безробіття, смерть близьких родичів, дуже важка і низькооплачувана робота, ворожі дії знайомих);

9. вживання алкоголю, наркотиків.

Для жінки чинником ризику стати жертвою подружнього насильства також є несприятлива ситуація в батьківській сім'ї. Згідно комплементарної теорії шлюбу Т.Уінча: діти засвоюють і повторюють моделі шлюбних відносин батьків. Психологи відзначають: якщо навіть найрідніша людина в світі – батько дозволив собі вдарити дочку, то такі дії на її адресу з боку інших чоловіків – закономірне продовження відносин. Пряме відношення до формування «комплексу жертви» є міжособистісні ролі в сім'ї, які в силу своєї структури і змісту впливають як психотравмуючий фактор. Зустрічається безліч варіацій сімейних ролей, що деструктивно впливають на особистість дівчинки : «попелюшка», «дочка – кумир сім'ї», «хвора дитина» «сіра мишка» - злісно-забитий тип дитини в термінології П.Лесгафта; «дочка – урна для сімейного сміття» і т. д.. Можливі й інші варіанти деструктивного впливу батьківської сім'ї, при якому дівчинка привчається до страждань і, в міру дорослішання удосконалюючись в ролі жертви, залучає до свого життя майстерніших «катів». Таким чином, при порушенні відносин створюється несприятливий фон для емоційного розвитку дитини, і це в решті-решт може стати джерелом формування генералізованої невдоволеності собою, тобто сім'я є одним з головних чинників формування психології жертви. Можна сказати, що у жінок на момент вступу до шлюбу вже сформоване «звикання до насильства», зведення його в культурну норму, і саме це сприяє довготривалому насильству з боку чоловіка. Мало того, жінка може так міцно зжитися з роллю жертви, що навіть починає отримувати задоволення від здійснюваного над нею насильства – це означає пристрасть до страждань [32, с.93].

Жінка, що виросла в умовах насильства, часто і не підозрює, що знаходиться у соціально небезпечному положенні; що своїм

гіпертрофованою згодою служити комусь, вона провокує у відповідь злість. Якості особистості жінки, які сприяють її «жертвній поведінці» і провокують щодо неї насильство, становлять *віктимність особистості*.

Віктимізація – це процес перетворення людської індивідуальності на жертву. Христенко пропонує наступне визначення поняттю **жертва**: людина (сторона взаємодії), яка втратила значимі для неї цінності в результаті впливу на неї іншої людини (сторони взаємодії), групи людей, певними подіями і обставинами [15, с.25]. За кордоном аналіз віктимної поведінки представлений у дослідженнях більшості наукових шкіл: З. Фрейд, Е. Фромм, А. Адлер, К. Хорні, А. Маслоу, К. Роджерс, К. Ясперс.

В роботі О.М.Савчук описано процес усвідомлення себе жертвою певного насильницького акту, який проходить жінка (віктимізація). Він має певні етапи (рівні віктимізації) [27]:

1-й рівень – спотворення усталених переконань щодо себе і свого життя:

- скорочення часової перспективи (забувається те, що було в минулому; зникає перспектива майбутнього, є лише концентрація на «тут» і «тепер»);
- втрата почуття безпеки (раптові напади паніки, гніву, почуття самотності, безпорадності, ригідна поведінка);
- прагнення усамітнитись, ізолюватися від людей.

2-й рівень – повторне ураження:

- опосередковане звинувачення з боку рідних, близьких у неправдивості трагічних ситуацій;
- формування почуття провини у жертви;
- відсутність підтримки.

3-й рівень – входження у роль жертви:

- відчуття приреченості;
- пристосування до інцидентів та власного стану байдужості;
- почуття нетерпимості до власних помилок;
- самозвинувачення;

- проектування насильства на всі сфери життя;
- виконавець насильства перестає бути потрібним: він уже своє зробив, жертва катує саму себе.

З процесом віктимізації пов'язані також депресія і тривога, як наслідки насильства в сім'ї.

Індивідуальна віктимність – це властивість конкретної людини, обумовлена її соціальними, психологічними або біофізичними характеристиками (або їх сукупністю), яка сприяє в певній життєвій ситуації формуванню умов, за яких виникає можливість спричинення їй шкоди протиправними діями. Інакше кажучи, віктимність конкретної людини є її потенційною здатністю ставати жертвою злочинних дій (у нашому випадку насильницьких) в результаті взаємодії її особистісних якостей із зовнішніми чинниками (Полубінський, 1979.) [15,с. 32-33]

Індивідуальна віктимність складається з особистісного і ситуативного компонентів.

Особистісний компонент індивідуальної віктимності – це здатність ставати жертвою в силу певних, властивих індивідові суб'єктивних якостей.

Деякі вчені виділяють два конститутивних типи віктимности (Туляков 2004) [15,с.34]

- Особистісний (як об'єктивно існуюча властивість людини, що виражається в суб'єктивній здатності деяких осіб ставати жертвами певного виду злочинів за умов, коли була реальна і очевидна для пересічної свідомості можливість уникнути цього);

- Рольовий (той, що об'єктивно існує в даних умовах життєдіяльності деяких соціальних ролей, виражається в небезпеці для осіб, які їх виконують, незалежно від їхніх особистісних якостей, піддатись певному виду злочинних посягань лише в силу виконання такої ролі).

Очевидно, що індивідуальна віктимність, або «комплекс жертви» завжди реалізуються у відповідній ситуації. В рамках даної роботи ми розглядаємо лише ситуацію подружнього насильства.

Р.Мосс і Дж.Шефер [15, с.65] сформулювали п'ять таких задач, які виникають перед людиною, що опиняється в кризовій ситуації (стає жертвою насильства), які потрібно вирішити для виходу із неї.

1. встановлення смислу ситуації і визначення її значення для себе;
2. реакція на вимоги кризової ситуації і спроба протистояти їй;
3. підтримка відносин з членами сім'ї, друзями і з тими, хто здатний посприяти у вирішенні проблеми;
4. збереження емоційного балансу, управління негативними почуттями викликаними несприятливою ситуацією;
5. збереження і підтримка образу «Я», соціальної ідентичності, впевненості в собі.

Людина з підвищеною індивідуальною віктимністю, або «комплексом жертви» не може успішно справитись із зазначеними вище задачами, у зв'язку з порушенням процесів психічної адаптації: емоційні порушення, внутрішньообистісні і міжособистісні конфлікти, механізми психологічного захисту та індивідуальні механізми переробки стресу (оволодіваючої поведінки, копіювання). Захисні механізми діють у підсвідомості, вони викривлюють, заперечують або фальсифікують реальність і активізуються в ситуації стресу, фрустрації, конфлікту або психологічної травми.

Н. Мак-Вільямс вказує на фактори які є основою для автоматичного використання людиною певного захисту або набору захистів:

1. вроджений темперамент;
2. природа стресів, пережитих в дитинстві;
3. захисти, зразками яких були значимі дорослі;
4. наслідки використання певних захистів засвоєні шляхом досвіду (Мак-Вільямс, 1998) [14].

Наслідки подружнього насильства

Вченими доведено, що яким би не було пояснення явища подружнього насильства, в якій би формі воно не відбувалось, воно має негативні наслідки і для жертви, і для інституту сім'ї в цілому.

У жінок, які потерпають від різних форм насильства у сім'ї, відбувається формування певних реакцій на травматичні ситуації, що складають основу для цілого ряду хвороб та ускладнень. Серед них дослідники виділяють явище *набутої безпорадності*, «*синдром побитої жінки*», *віктимізацію* [27].

Набута безпорадність (learned helplessness) – особливість поведінки, що набувається при систематичному негативному впливі, уникнути якого не можливо. Характеризується тим, що настає гальмування моторної активності, ослабляється біологічна мотивація, втрачається здатність до навчіння, з'являються соматичні розлади. Має тенденцію до генералізації, виникнувши в одній сфері життєдіяльності, переноситься на інші [15], [27].

Явище набутої безпорадності у жінок – жертв насильства проявляється формуванням певних висловлювань, які раціоналізують їх власну поведінку та поведінку кривдника. При одиничних епізодах насильства висловлюють протест проти дій насильника. Але, оскільки кривдник не реагує на ці зауваження, у жінки виникає відчуття безпорадності, марності спроб виходу із ситуації: «краще не провокувати». Жінка пристосовується до патологічної ситуації, змінюється її ставлення до себе самої. Поступово свій гнів, який мусила би скерувати проти чоловіка, вона обертає супроти самої себе. Незалежно від того, чи можливо це чи ні, жінка думає змінити ситуацію шляхом власних активних дій неможливо. Почуття безпорадності має негативний і деструктивний вплив на здатність особистості до розв'язання проблем взагалі. Жінки переконані, що не можуть впливати на ситуацію.

Жорстоке ставлення, постійний стрес і травми формують через деякий час «*синдром побитої жінки*» (Battered Woman Syndrome). «Синдром побитої жінки» досліджений і описаний на початку 80-х років XX століття Л.Уолкер і

реорганізований Дж. Дугласом, неодноразово ставав предметом дослідження і обговорення не тільки психологів, а й психіатрів. (О. Д Шинкаренко, 2000; .Ю.В Онышко, 2003)

Він включає в себе наступні наступні аспекти:

- зниження рівня самооцінки;
- віра у міфи про причини побиття;
- дотримання традиційних укладів (традиційних сімейних цінностей, сексуально-рольових стереотипів);
- самозвинувачення за акти побиття;
- страждання від комплексу провини;
- пасивність;
- присутність певних стресових реакцій з психіатричними компонентами;
- використання сексу для встановлення близькості;
- переконання в тому, що ніхто не зможе допомогти вирішити ситуацію [19].

Реорганізована версія СПЖ – індикатори і докази домашнього насильства виглядає наступним чином:

- Травматичні ефекти насильства (неспокій, тривога, соматичні розлади);
- Ознаки вивченої безпорадності (депресія, низька самооцінка, низька здатність до вирішення конфліктів);
- Деструктивні механізми роботи з насильством (почуття провини, заперечення фактів насильства, неправильне розуміння суті насильства).

Крім того жінки, що піддаються насильству мають великий ризик розвитку депресії і зловживання на цьому фоні алкоголем і наркотичними речовинами.

Описаний Л.Уолкер і Дж.Дугласом «синдром побитої жінки» включає в себе використання жертвами подружнього насильства певних психологічних захистів як деструктивних механізмів роботи з насильством. Наявність

психологічних захистів (заперечення) у жінок, які стали досліджуваними в нашій роботі створили досить значне ускладнення в проведенні дослідження.

Отже, аналіз наукових джерел з проблеми сімейного насильства дозволяє зробити наступні висновки:

Подружнє насильство як один з різновидів сімейного насильства включає в себе соціальні, юридичні, психологічні, педагогічні та медичні аспекти. Вона є актуальною для більшості населення незалежно від класової належності, культурних, соціо-економічних чи релігійних аспектів. При цьому існує складність з виявленням справжніх масштабів цього явища, оскільки у свідомості багатьох сімейне насильство не є чимось протиправним чи неприпустимим. Крім того, більшість жертв домашнього насильства відчують себе емоційно залежними від кривдника, вважають у всьому винними лише себе і не звертаються за допомогою.

Насильство в сім'ї завдає шкоди фізичному та психічному здоров'ю жінки та дітей, які ростуть в ситуації насильства. За будь-якого виду подружнього насильства (фізичне, психологічне, економічне, сексуальне) у жертви відбуваються негативні психологічні зміни: «набути безпорадність» «синдром побитої жінки».

До цих пір немає єдиного бачення даної проблеми в психології, немає єдиної теоретичної і дослідницької парадигми.

В рамках нашого дослідження ми обрали індивідуально-психологічний і віктимологічний підходи, адже для кращого розуміння проблеми подружнього насильства, вкрай необхідно визначити не лише психологічні причини насильницької поведінки (як це в більшості випадків і робиться), а й психологічні причини віктимної поведінки та особливості особистості жертви. Це допоможе в розробці комплексних методів розв'язання проблеми насильства в сім'ї: методи впливу на особистість насильника з одного боку, слід доповнити методами корекції віктимної поведінки жінок і сім'ї як цілісного утворення.

Розділ II. Методи та методика дослідження.

Методологічні засади дослідження психологічних особливостей особистості жінки – жертви подружнього насильства.

Працюючи над проблемою подружнього насильства, вчені, все частіше, приходять до висновку, що дослідження психологічних особливостей жертви, дає можливість повніше вивчити механізми виникнення та динаміку насильницьких стосунків у шлюбі (в парі).

Згідно віктимологічного підходу до проблеми подружнього насильства, психологічні особливості жертви є важливим фактором виникнення та розвитку насильницького інциденту, тобто віктимна (сприяюча) поведінка жертви певним чином провокує насильство.

У зв'язку з цим перед нами постає питання: чому саме ця жінка стала жертвою подружнього насильства? Чому одні жінки потерпають від знущань і принижень у власній родині і продовжують жити з чоловіками-насильниками, не маючи сили або бажання розірвати стосунки, а інші не допускають такого ставлення до себе. Щоб дати відповідь на ці питання, нам необхідно дослідити, наскільки емоційні, вольові та інші психологічні риси особистості сприяють «поведінці жертви» і як ці риси проявляються в конфліктній ситуації. Вирішення даних питань дасть можливість глибше вивчити причини феномену подружнього насильства і розробити рекомендації щодо профілактики та корекції віктимної поведінки..

Сукупність психологічних властивостей, якостей, характеристик особистості, що сприяють її віктимній поведінці та віктимізації, складають *віктимність особистості* [15].

Отже, основною метою нашого дослідження є вивчення особливостей особистості жінок, що потерпають від фізичного, психологічного чи

економічного насильства (всіх видів або будь-якого їх поєднання) в шлюбі (офіційному або незареєстрованому).

В рамках різних підходів розглядаються різні структурні компоненти особистості: риси, якості особистості, типи особистості, тобто сукупність багатьох рис, які утворюють узагальнені поведінкові характеристики.

В основу теоретичної моделі нашого дослідження лягла розроблена Л.Н.Собчик **теорія провідних тенденцій** – це концепція поняття особистість, заснована на парадигмі спадкоємності різних рівнів психічних функцій.

Ця теорія стверджує, що доцільно виходити з розуміння людини як унікальної єдності біологічного і соціального, що об'єктивно виступає як багатомірне, ієрархічно організоване, динамічне ціле, як система, компоненти якої нероздільні, інтегровані в цілісну особистість, що складається з різнорівневих властивостей і підкоряється системним принципам підпорядкованості. [29].

Визначальною типологічною ознакою особистості є наскрізна присутність на всіх рівнях однієї або декількох провідних тенденцій.

Провідні тенденції – це стержневі якості особистості, укорінені в типі вищої нервової діяльності, які надають індивідуального забарвлення мисленню, стилю переживання, міжособистісній взаємодії, визначають спрямованість і силу мотивації, тип реакції на стрес, особливості адаптації. Формуючи характер людини, вони певною мірою обмежуючи рамки, в яких формуються вищі рівні особистісного розвитку, створюючи певну вибірковість щодо тих чи інших цінностей, варіантів і спрямувань соціальної активності. Інтегративним центром особистості виступає самосвідомість.

Покладена в основу методології психодіагностичного дослідження, теорія провідних тенденцій дозволить нам краще зрозуміти складний особистісний конструкт. Адже саме провідні тенденції лежать в основі непередбачуваної поведінки в складних ситуаціях і стресі; будучи вчасно

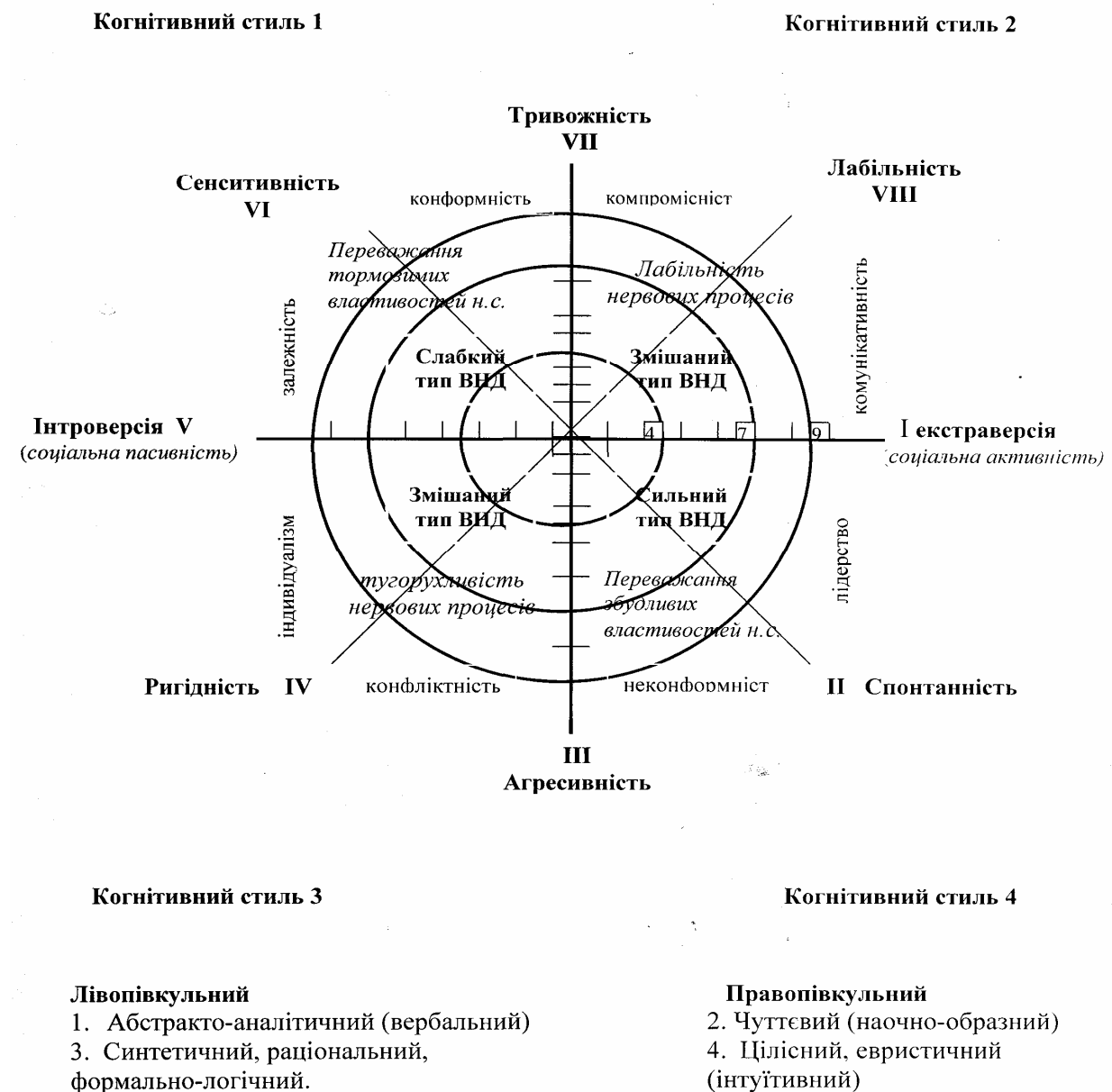
виявленою, провідна тенденція підказує шлях посилення контролю і оволодіння ситуацією.

В своїй праці Л.М.Собчик так дає визначення поняттю особистість: «**Особистість** – це відкрита для зовнішнього досвіду саморегулююча система, в якій на всіх рівнях розвитку і формування самосвідомості проявляється провідна тенденція, яка надає індивідуального забарвлення таким структурним компонентам, як мотиваційна направленість, емоційна сфера, стиль мислення і спосіб спілкування з оточуючими. Вона відкрита зовнішнім впливам і має властивість динамічності, реагуючи на зміни середовища в межах індивідуально окресленого діапазону мінливості, що робить її адаптивною і витривалою до стресу. Вищі рівні самосвідомості, ієрархія цінностей і соціальна спрямованість не лише під впливом соціуму, а й залежать від індивідуального тропізму. Тобто неусвідомленого потягу. Що значно обмежує кількість варіантів вибору конкретної людини при освоєнні нею оточуючого світу» (Собчик, 2003) [29].

Для того щоб отримати всебічний портрет особистості, потрібно застосувати таку батарею тестів, яка б виявила особистісні особливості на всіх рівнях самосвідомості. При цьому необхідно, щоб отримані дані дозволили об'єктивно оцінити і емоційно-особистісні характеристики, і стиль міжособистісної поведінки, і мотиваційну направленість.

Запропоновану Л.М.Собчик типологію індивідуально-особистісних властивостей представляють вісім основних тенденцій: традиційні інтроверсія і екстраверсія, доповнені протиставленими одна одній такими полярними властивостями як тривожність – агресивність, сензитивність (чутливість) – спонтанність (безпосередність поведінки і протидія впливу навколишнього середовища), лабільність (мінливість, гнучкість) – ригідність (стійкість, інертність). Похідними від них є різні варіанти стилю міжособистісної поведінки як результат поєднання двох сусідніх по схемі індивідуально-особистісних властивостей (залежність, лідерство, конформність,

неконформність, компромісність, конфліктність, комунікативність, індивідуалістичність).

Рис.1.2 Шкали вимірювання індивідуально-психологічних властивостей

Багатомірність психодіагностичної моделі створюється трьома напрямками дослідження (векторами).

I вектор – вертикальний багаторівневий підхід, який дозволяє за допомогою відповідних методик оцінити різні рівні структури особистості: «Я» неусвідомлене, «Я» свідоме, «Я» актуальне і «Я» ідеальне. При цьому

послідовно і у співставленні враховуються такі показники: 1. вроджені типологічні властивості. 2. характер, який формується в процесі взаємодії вроджених властивостей з виховним впливом середовища, 3. направленість соціальної активності, яка опирається на суб'єктивну вибірковість людини, що обмежує ймовірнісний вибір людини.

II вектор – паралельно вивчає мотивацію, емоції, стиль міжособистісного спілкування і пізнавальні здібності крізь призму провідної тенденції як базової характеристики. При цьому центральну позицію займають показники норми, а наростання інтенсивності ознак вказує на акцентуйовані типологічні риси і дезадаптацію переживань і поведінки.

III вектор – вивчення динаміки індивідуально-особистісних характеристик під впливом стресу, при емоційній напрузі.

Використовуючи вищевказану психодіагностичну модель в нашому дослідженні ми зможемо виявити індивідуальні особливості психіки досліджуваних, які лежать основі віктимної поведінки, визначити ступінь напруженості і незадоволеності, прогнозувати поведінку в несприятливих умовах. Крім того, результати проведених тестів є цінним матеріалом для розробки диференційованого підходу для попередження нервового зриву, агресивних проявів, суїцидальних тенденцій.

2.2. Методи, методика та процедура дослідження.

Для реалізації багатовимірного психодіагностичного дослідження, ми використали набір ефективних і надійних психодіагностичних методик, направлених на вивчення емоційної сфери, мотиваційної направленості та стилю міжособистісних стосунків з акцентом на провідних тенденціях. Це ряд оригінальних авторських розробок Л.М.Собчик – Індивідуально-типологічний

опитувальник ІТО, метод діагностики міжособистісних відношень ДМВ (модифікований тест Лірі) а також Тест руки Вагнера (Hand Test)

1. Індивідуально-типологічний опитувальник ІТО – оригінальний, індивідуально-типологічний опитувальник (91 твердження), за допомогою якого можна виявити провідні тенденції і стиль міжособистісної поведінки. За допомогою методики виявляються кількісні оцінки ступеня вираженості кожної індивідуально-типологічної властивості і їх поєднань. Графічне зображення співвідношень цих властивостей дозволяє також зрозуміти ступінь компенсованості тенденцій, що вийшли за межу норми і трансформувалися в дезадаптивні прояви. Крім того, схема психограми дозволяє судити про переважаючі соціально-психологічні тенденції, які виводяться з максимальних балів сусідніх індивідуально-психологічних властивостей, а також про індивідуальний когнітивний стиль досліджуваного.

2. Метод діагностики міжособистісних відносин ДМВ (адаптований тест Лірі) – дозволяє виявити стиль міжособистісної поведінки і суб'єктивну самооцінку досліджуваного у співставленні з ідеальним образом «Я».

Теоретичний підхід до розуміння особистості в цілому зводиться до того, що оцінки і думки значимих інших в певній мірі формують «Я» людини. Взаємодіючи з оточенням, особистість проявляється певним стилем міжособистісної поведінки, часто, у відповідності з оцінками значимих інших на рівні усвідомленого самоконтролю, а також неусвідомлено.

Методика являє собою набір зі 128 лаконічних характеристик поділених по 16 номерів за 8 октантами, за якими досліджуваний оцінює своє актуальне «Я» на момент дослідження. Кількість відмічених характеристик в кожному блоці заноситься в таблицю кількісних результатів відповідно до кожного октанту, що відображає певний варіант міжособистісних відносин: владно-лідерський, незалежно-домінуючий, прямолінійно-агресивний,

недовіжливо-скептичний, покірливо-сором`язливий, залежно-слухняний, конвенційний, відповідально-великодушний.

Перші чотири типи міжособистісних стосунків характеризуються переважанням не конформних тенденцій, другі чотири октанти – являють собою протилежну картину: конформність, підкорюваність, невпевненість.

Інтерпретація даних орієнтується на переважання одних показників над іншими. За формулами можна обрахувати індекси домінантності (вектор V) та дружелюбності (вектор G):

$$V = I - V + 0,7 [(II + VIII) - (VI + IV)]$$

$$G = VII - III + 0,7 [(VIII + VII) - (IV + II)]$$

Для дослідження внутрішньособистісної конгруентності індивіда досліджуванам пропонують додати до оцінки актуального образу, оцінку образу «Я» до якого він прагне, «ідеалу». Використовуються ті ж характеристики. В нормі спостерігається неконфліктне розходження між актуальним та ідеальним «Я», виражене розходження вказує на незадоволеність собою, низьку самооцінку.

Оточуючими людиною частіше сприймається згідно її ідеального «Я», а її актуальне «Я» нерідко являє собою її внутрішні проблеми, в певній мірі усвідомлені і контрольовані.

3. Тест руки Вагнера – призначений для діагностики агресивних тенденцій.

Ідея тесту належить Е.Вагнеру. В 1962 році він опублікований Б.Брайкліном, З.Піотровським і Е.Вагнером

Методичний прийом, покладений в основу тесту руки, полягає в інтерпретації досліджуванам змісту дії, представленої у вигляді зображення кисті руки, такого, що не несе якого-небудь смислового навантаження. Передбачається, вибір виду активності відбувається за механізмом проекції і в

значній мірі визначається наявним станом досліджуваного і, зокрема, його активними мотивами.

Інтерпретація відповідей відбувається за наступними шкалами: агресія (Agg), директивність (Dir), афектація (Aff), комунікація (Com), залежність (Dep), страх (F), 7) експібіціонізм (Ex), каліцтво (Crip), опис (Des), напруження (Ten), активні безособові дії (Act), пасивні безособові дії (Pas).

(Виділяють ще дві оціночні категорії – галюцинації та відмова від відповіді – однак у нашому опитуванні вони не зустрічалися).

Сумарний бал агресивності обчислюється, за формулою:

$$\text{Агресивність} = (Agg + Dir) - (F + Aff + Com + Dep)$$

Тобто, кількісний показник відкритої агресивної поведінки розраховується шляхом віднімання суми «адаптивних» відповідей з суми відповідей за першими двома категоріями.

Перший член формули характеризує агресивні тенденції, другий – тенденції, що стримують агресивну поведінку [31].

2.3. Характеристика вибірки досліджуваних

Поняття насильства має велику культурну і особистісну варіативність. Для проведення дослідження ми взяли ту інтерпретацію цього поняття, яка є загальною для міжнародного та українського законодавства, а саме жорстоке поводження однієї людини з іншою, позначене як фізичне, психологічне (емоційне) та економічне насильство.

Конкретно для аналізу бралися такі прояви психологічного і економічного насильства:

- *постійний контроль,*
- *заборона бачитися з друзями або родичами, працювати,*
- *усунення від процесу ухвалення рішень,*
- *погрози відмови в матеріальній допомозі, вигнати з дому*

- *образи, приниження;*
- фізичного насильства:
- *постійні погрози побиття,*
  - *залякування за допомогою жестів(замахи, кидання предметів)*
  - *штовхання, стусани,*
  - *випадки побиття,*
  - *постійні побої.*

Проведення структурованого інтерв'ю (дод.1) дозволило нам отримати соціально-демографічні дані досліджуваних, виявити які види (психологічне, економічне, фізичне) та конкретні дії (контроль, побиття, погрози) насильства застосовують щодо них, інтенсивність насильства; дані щодо використання насильства у батьківській сім'ї.

Для дослідження були відібрані жінки з оточення дослідника, про яких відомо, що вони потерпають від подружнього насильства (окремих проявів або будь якої їхньої сукупності) і згодні прийняти участь в дослідженні.

Всього у дослідженні взяли участь 25 жінок віком від 21 до 55 років, які живуть в офіційному або незареєстрованому шлюбі.

На даний час усі жінки мешкають у місті.

Для 19 (72 %) жінок – це перший шлюб, для 7 (28 %) – другий або третій. У незареєстрованому шлюбі перебувають 5 (20 %) жінок.

Усі досліджувані жінки працюють. 44% жінок мають шкільну середню освіту, 32% мають середню спеціальну освіту і 24% - вищу.

В усіх досліджуваних є діти: 48% - однодітні, 40% мають двоє і у 12% жінок троє дітей.

Також ми встановили які види та конкретні дії застосовуються щодо досліджуваних жінок.

Таблиця 2.2. Види насильства, що застосовуються до жінок

Види насильства	Насильницькі дії	%
Психологічне	Постійний контроль	84
	Заборона бачитись з друзями	64
	Усунення від ухвалення рішень	60
	Образи і приниження	100
Економічне	Погрози у відмові від матеріальної допомоги	80
	Погрози вигнати з дому	72
Фізичне	Залякування жестами	76
	Постійні погрози побиття	60
	Штовхання, стусани	88
	Випадки побиття	80
	Постійні побої	40

За допомогою підрахунку суми насильницьких дій, з урахуванням їх негативного впливу на здоров'я та життя жінки, ми класифікували види насильства за інтенсивністю ([Дод.2](#))

Таблиця 3. 2. Інтенсивність проявів насильства

Рівні прояву	%
Помірне	48
Жорстоке	52

Отже, як видно з таблиці більшість жінок потерпає від жорстокого насильства, що включає в себе як постійні побої, так і окремі випадки побиття та інші фізичні і психологічні впливи.

При обговоренні реакцій на насильницький інцидент жінки вказали такі реакції: переживання почуття образи (80%), переживання почуття провини (4%), прощення і забування (12%), обговорення інциденту з партнером (4%).

Аналіз чисельних зарубіжних наукових джерел засвідчив, що психотравмуючий досвід дитинства та моделі поведінки батьків є важливим “підґрунтям” у прийнятті ролі жертви. В результаті бесіди вдалось вияснити, що 85% досліджуваних жінок були свідками насильницької та образливої

поведінки батька щодо матері або щодо них самих. 32 % жінок відмітили психологічне насильство в батьківській сім'ї, 60% - були свідками і психологічного, і фізичного насильства щодо матері. 52% досліджуваних в дитинстві піддавались фізичним покаранням з боку батьків. 20% досліджуваних жінок стверджують, що їх мати потерпала також від психологічного тиску з боку матері чоловіка.

Зайвий раз доводить те, що насильство йде своїм корінням в досвід набутий в батьківській сім'ї наступне: в дослідженні взяли участь рідні сестри (3 і 2), дочки й матері.

Серед інших чинників насильства в сім'ї відносно жінки, вдалося встановити наступні:

- У 36 % випадків насильство знаходиться в більш менш тісній залежності від частого вживання чоловіком алкоголю. Майже всі жінки відмітили, що фізичне насильство носить більш циклічний характер і часто пов'язане з уживанням алкоголю, тоді як психологічне триває постійно.

- У 24 % випадках жінки говорять про своє активне протистояння чоловікові (взаємні скандали, образи)

- 60 % жінок заявили про свою економічну залежність від чоловіка. Така залежність варіюється від майже повної відсутності коштів для прожиття і утримування дітей без підтримки чоловіка, відсутністю окремого житла до появи деяких додаткових матеріальних ускладнень (зокрема з освітою або лікуванням дітей) у разі відмови чоловіка від матеріальної підтримки сім'ї.

Подружнє насильства, на відміну від інших типів насильницьких дій (наприклад, пограбування) залежить від ставлення жертви до насильства. В результаті дослідження було з'ясовано, що частка тих, хто вважає насильство недопустимим і терпить його лише з погляду на економічну залежність від чоловіка і тих, хто вважає його звичайним явищем в сімейному житті приблизно однакові 51% і 49%. Крім того було з'ясовано, що поведінку чоловіка як насильницьку, жінки визнають часто лише тоді, коли мова йде про

такі прояви фізичного насильства як побиття, не визнаючи за таке стусани, штовхання, і за умови, що жінка сама не відповідає погрозами, криками, образами. У разі ж психологічного і/або економічного тиску: заборона працювати, постійні образи (включаючи ситуації, коли все спілкування чоловіка з дружиною складається з наказів, що віддаються в образливій формі), і т. д. жінки не визнають себе жертвами насильства.

Отже, формування віктимної поведінки у жінок відбувається під впливом сукупності як внутрішніх, так і зовнішніх факторів: індивідуально-психологічних особливостей жінки, взаємовідносин в шлюбі, життєвого досвіду, соціокультурних та соціоекономічних чинників. В межах нашого дослідження ми використовуємо індивідуально-психологічний і віктимологічний підходи, акцентуючи увагу саме на впливі індивідуально-психологічних особливостей особистості жінки на виникнення і динаміку феномену подружнього насильства.

В основу всебічного дослідження особистості жінок – жертв насильства лягла концепція розуміння людини як унікальної єдності біологічного і соціального, компоненти якої нероздільні, яка складається з різнорівневих властивостей і підкоряється системним принципам підпорядкованості. Для реалізації дослідження ми використали набір психодіагностичних методик, який дозволив визначити належність досліджуваних до певної групи (Індивідуально-типологічний опитувальник) і охопив різні рівні особистості: підсвідомий (Hand-test), рівень суб'єктивного самосприйняття та декларативний рівень (методика ДМВ). Це дозволить нам на основі виявлених привідних тенденцій і їх комбінацій, ми виділити типи жінок, які в силу індивідуально-психологічних властивостей і під впливом зовнішніх чинників (життєвої історії) ризикують стати (стали) жертвами подружнього (партнерського) насильства.

РОЗДІЛ III. Експериментальне дослідження психологічних особливостей особистості жінок – жертв подружнього насильства

3.Провідні індивідуально-типологічні властивості і стиль міжособистісної поведінки

В результаті проведення першого етапу дослідження психологічних особливостей особистості жінок – жертв подружнього насильства ми отримали дані, які дозволили визначити провідні тенденції притаманні досліджуваним і на основі цього віднести їх певного типу особистості.

Таблиця 3.1. Показники індивідуально-типологічних властивостей

Індивідуально-типологічні властивості	Σ	X	S	MAX	MIN	R	Mo	Md	норма %	акцент %	дез. %
тривожність	194	7,76	1,4	9	5	4	7	8	0	40	60
сензитивність	194	7,76	1,6	9	6	3	9	8	0	44	56
лабільність	155	6.20	1,4	9	4	5	6	6	12	64	24
інтроверсія	144	5,76	1,5	9	4	5	4	6	28	60	12
екстраверсія	128	5,12	2,5	9	1	8	7	5	44	36	20
ригідність	116	4,64	1,5	8	2	6	5	5	44	48	8
агресивність	102	4,32	1,5	7	1	6	5	5	44	56	0
спонтанність	98	3.92	1,7	6	1	5	6	4	60	40	0

Як видно з табл.1 найбільш виражені типологічні властивості притаманні переважній більшості респондентів визначаються координатами тривожність, сензитивність і лабільність.

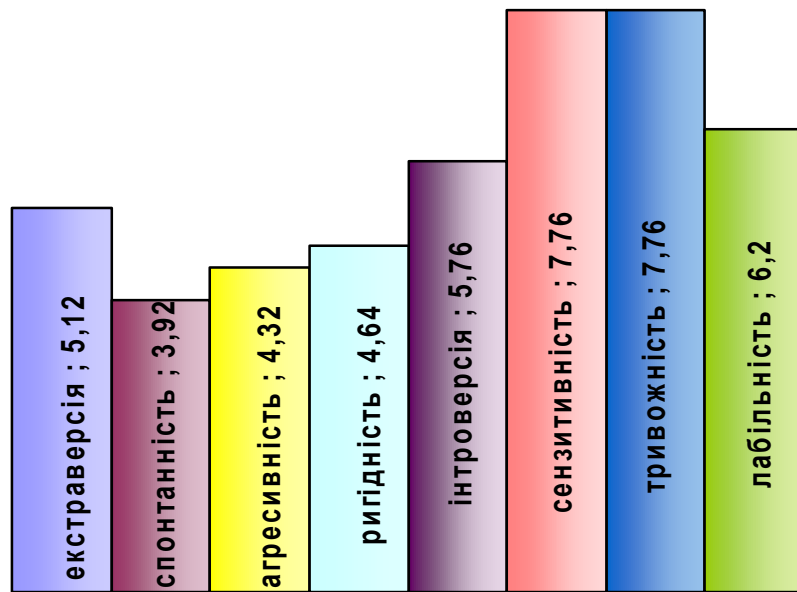

Рис. 3.1

Акцентуації індивідуально-типологічних властивостей тривожність ($7,76 \pm 1,4$) і сензитивність ($7,76 \pm 1,6$) притаманні більшою чи меншою мірою всім досліджуваним (100%). Виявлені при цьому індивідуальні варіації впливають у більшості випадків лише на глибину акцентуації: тривожність (на рівні акцентуації 40%, на рівні дезадаптації 60%), сензитивність (на рівні акцентуації 44%, на рівні дезадаптації 56%). Істотно вираженими у більшості досліджуваних є і показники за координатою лабільність (на рівні акцентуації 64%, на рівні дезадаптації 24%).

У більшості частини респонденток (72%) показники за шкалою інтроверсія виходять за межі норми (на рівні акцентуації 60%, дезадаптація – 12%).

Поєднання факторів інтроверсія, тривожність і сензитивність формують типологічно «слабкий» (гіпостенічний) конституціональний тип.

Досить високі показники за шкалою лабільність, а також показники за шкалою екстраверсія ($5,12 \pm 2,5$), що виходять за межі норми, формують змішаний конституціональний тип відносно чисто гіпостенічного.

На основі переважання показників за координатами екстраверсія – інтроверсія ми виділили дві кваліфікаційні групи досліджуваних.

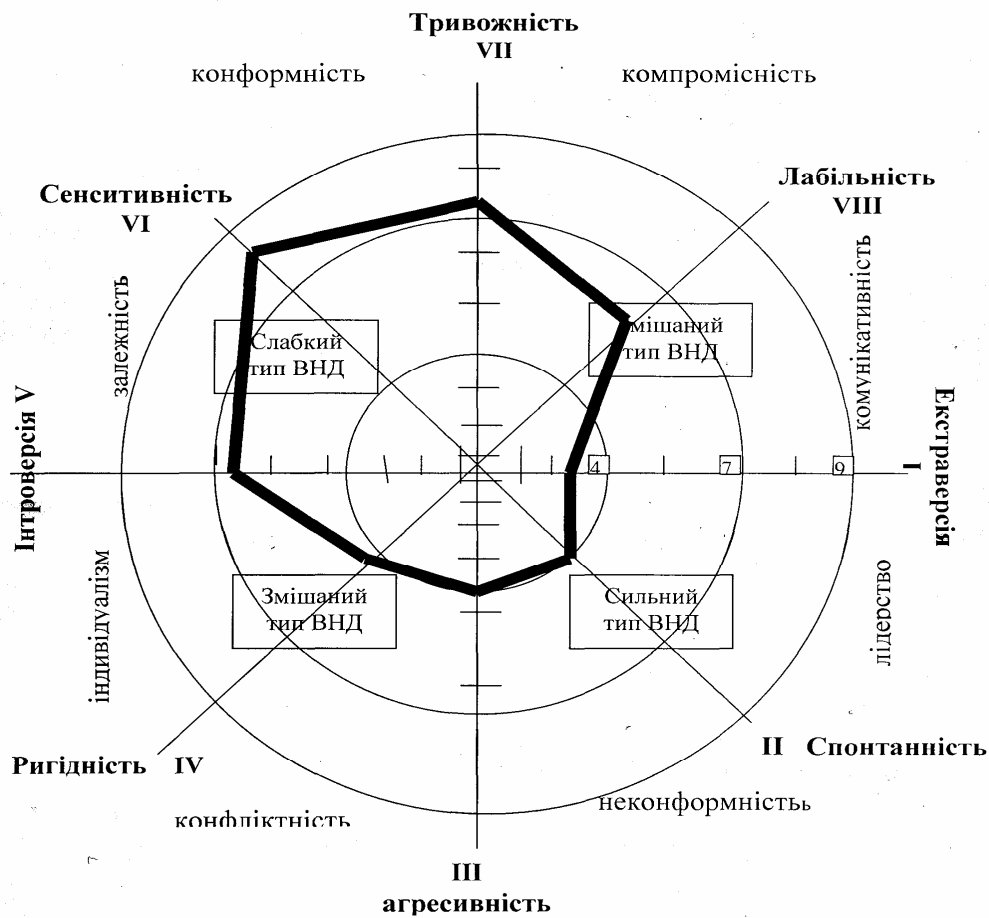

Рис.3.2 Узагальнений профіль особистості досліджуваних I групи

1. Більшість досліджуваних (52 %) віднесені до першої кваліфікаційної групи. Притаманний їм емоційно-динамічний та індивідуально-особистісний патерн має своєю основою *слабкий тип вищої нервової діяльності з динамічністю нервових процесів стосовно гальмування*. Провідні типологічні тенденції, притаманні цим досліджуваним тривожність (на рівні акцентуації 61,5%, на рівні дезадаптації 38,5 %), сенситивність (на рівні акцентуації 46,2%, на рівні дезадаптації 53,8%) та інтровертованість (на рівні норми 7,7%, на рівні акцентуації 69,2% і на рівні дезадаптації 23,1%) утворюють основу того індивідуально-особистісного конструкта, що надає якісного

забарвлення, сили та спрямованості мотивації, стилю переживання, стилю міжособистісної.

На основі інтровертованості базується соціальна пасивність, яка проявляється зниженою зовнішньою реактивністю, недостатньою товариськістю, відгородженістю, сором'язливістю і при цьому схильністю до самоаналізу, високою рефлексивністю. При високих показниках і відсутності компенсації за рахунок протилежної тенденції екстраверсія, проявляється замкнутістю, аутичністю (23,1%).

З високих показників за шкалами інтроверсія і сенситивність виводиться *залежний стиль* взаємодії з оточуючими, для якого характерні такі риси як чутливість, ранимість, образливість, схильність до сліз. невпевненість в собі, схильність до самозвинувачень, до самопожертви, потреба в покровителі, песимізм. Поєднання високої тривожності і сенситивності вказує, що досліджуваним властива *конформність*: конформність як стиль поведінки базується на невпевненості в собі, поступливості, надмірній орієнтованості на загальноприйняті норми поведінки.

Показники за межею норми за шкалою лабільність (акцентуації – 69,2 %, дезадаптації – 7,7%) додають досліджуваним нестійкість мотивації, підвищену емоційність, перепади настрою з переважанням зниженого фону, суму.

Показники за координатами агресивність (на рівні акцентуації у 30,8% досліджуваних) і спонтанність (на рівні акцентуації 46,2 %) формують певну психологічну компенсацію полярним властивостям тривожність і сенситивність в ситуації стресу, і вказують на наявність внутрішнього конфлікту.

Ригідність, що перевищує норму (акцентуація – 30,8%) вказує на компенсованість неврівноваженості, стійкість до стресу. При високих показниках на рівні дезадаптації і за відсутності компенсації за шкалою

лабільність, ригідність виявляється суб'єктивізмом, інертністю установок, наполегливістю і настороженою підозріливістю.

Отже, досліджуваним жінкам «слабкого» типу притаманна висока тривожність, підвищена чутливість до впливів оточуючого середовища, вразливість, виражена залежність мотиваційної сфери від стосунків, що складаються зі значущими іншими, виражена потреба у глибокій і постійній прихильності і захисті з боку більш сильної особистості, невпевненість у собі, пасивність, інертність у прийнятті рішень, песимістичність, схильність до самозвинувачень, самокритичність, емоційна невірноваженість, схильність до надмірної драматизації в ситуації стресу.

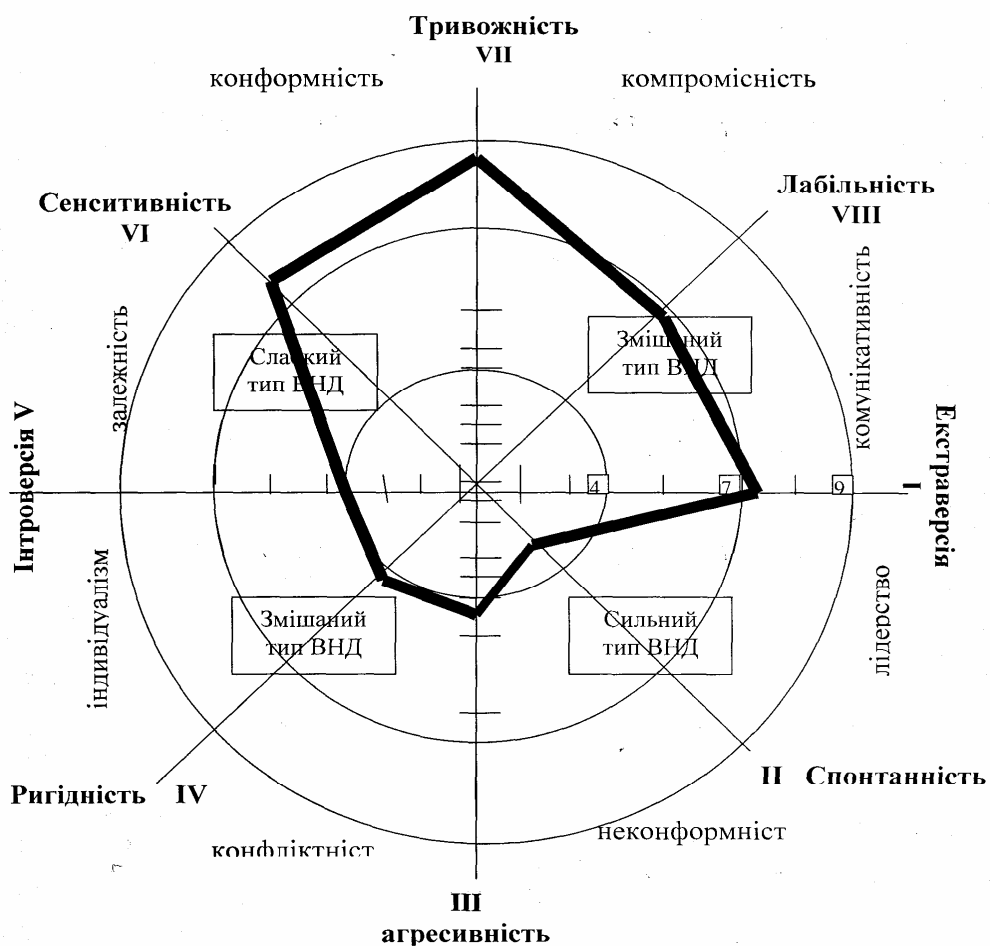

Рис 3.3 Узагальнений профіль особистості досліджуваних II групи

2. До другої кваліфікаційної групи віднесені респонденти типу реагування яких базується на основі *змішаного типу вищої нервової діяльності з переважанням лабільності нервових процесів* (48%). Провідні типологічні тенденції, притаманні цим досліджуваним визначаються координатами екстраверсія (на рівні акцентуації 58.3 %, на рівні дезадаптації 41,7 %), тривожність (на рівні акцентуації 16,7%, на рівні дезадаптації 83,3%), лабільність (на рівні акцентуації 58,3 %, на рівні дезадаптації 41,7%). На відміну від респондентів, у яких переважають показники за шкалою інтроверсія, цим досліджуваним притаманна вища активність, зверненість до зовнішнього, об'єктивного світу речей, схильність до широких соціальних контактів, за відсутності тенденції до самоаналізу.

Високі показники за шкалою лабільність ($6,20 \pm 1,4$) свідчать про мотиваційну нестійкість, емоційну неврівноваженість, демонстративність поведінки, схильність до надмірно бурхливої реакції на стрес, істеричну симптоматику. А в поєднанні з високими показниками за шкалою екстраверсія ($5,12 \pm 2,5$) формують *комунікативний стиль* міжособистісної поведінки, що проявляється як товариськість, потреба у визнанні, певна поверховість у стосунках, артистизм і звинувачувальна реакцію в проблемних ситуаціях..

Виражена тривожність у поєднанні з емоційною нестійкістю формують схильність до *компромісного стилю* міжособистісної поведінки, коли людина прагне до самоствердження, але при цьому уникає конфлікту з референтною групою.

Як уже було зазначено, провідна тенденція сенситивність властива усім досліджуваним вибірки. У респондентів другої кваліфікаційної групи показники за цією шкалою теж є високими (на рівні акцентуації 41,7% і на рівні дезадаптації 58,3%).

Висока сензитивність у поєднанні з властивостями змішаного лабільного типу надає поведінці досліджуваних другої групи дещо іншого

забарвлення ніж у першій групі: тут чутливість виявляється більш експресивно, з образливістю, дратівливістю.

Для досліджуваних віднесених як до першої, так і до другої групи характерний *конформний стиль* міжособистісної поведінки, який виявляється невпевненістю у собі, надмірною орієнтованістю на загальноприйняті норми поведінки. За рахунок притаманної респондентам другої групи демонстративності, можна припустити, що у них переважає зовнішня (публічна) комфортність – демонстративне підпорядкування нав'язаній групою думці з метою заслужити схвалення або уникнути осуду, уявної згоди з нею.

У частини респондентів поряд з надмірно вираженими тривожністю і сензитивністю присутні полярні тенденції (антитенденції) агресивність (на рівні помірної акцентуації у 75 %) та спонтанність (на рівні помірної акцентуації у 33,3 %), це вказує на певну компенсованість провідних тенденцій в ситуації стресу. Агресивність і імпульсивність в даному випадку, можна розцінювати як прояв тривоги на поведінковому рівні.

Типологічна властивість ригідність, в разі незначного виходу показників за межі норми (акцентуація – 66,7 %), певною мірою компенсує невірноваженість, надає більшій стійкості до стресу. При високих балах одночасно за протилежними шкалами лабільність-ригідність (на рівні дезадаптації у 8,3% жінок) свідчить про наявність внутрішнього конфлікту, характерного для істерії.

Таблиця 2.3. Характеристика типів жінок – жертв насильства

	I група	II група
Провідні тенденції	Інтроверсія, тривожність, сензитивність	Екстраверсія, лабільність, тривожність, сензитивність
Тип реагування	Гіпостенічний	Змішаний лабільний з переважанням гіпостенічних тенденцій
Мотиваційна направленість	Уникнення неуспіху, стримування егоїстичних тенденцій.	Направленість на емоційну залученість, спілкування
Емоційний фон	Висока тривожність, надмірна чутливість, ранимість, емоційна неврівноваженість, схильність до самозвинувачення.	Висока тривожність, надмірна чутливість, емоційна неврівноваженість. В ситуації стресу схильність до драматизації ситуації, можливі істеричні прояви.
Стиль спілкування	Комформний залежний: виражена потреба в прихильності, захисті, втеча від конфлікту, поступливість.	Конформний, компромісний.
Тип сприйняття	Художній, наглядно-образний.	Художній, наглядно - образний.

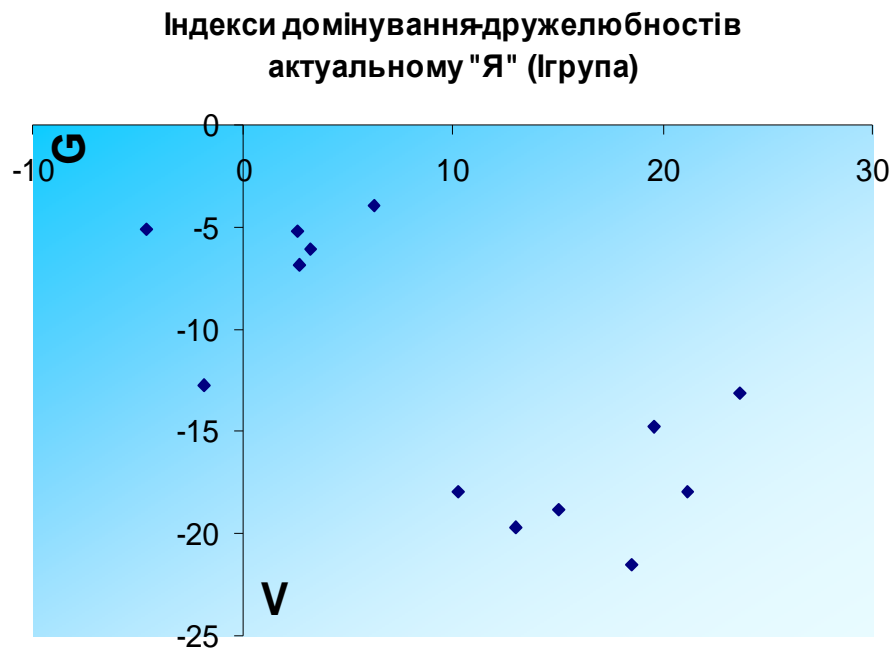
Отже, в результаті аналізу даних, отриманих за допомогою індивідуально-типологічного опитувальника ІТО, нам вдалось виділити два типи особистості жінок, які в результаті взаємодії з зовнішніми чинниками найбільш ризикують стати жертвами подружнього насильства, це надчутливий (сензитивно-інтравертний) і тривожно-лабільний екстравертний типи.

3.2. Стилi міжособистісної поведінки i внутрішньоособистісної конгруентності досліджуваних віднесених до різних груп

Використання методики ДМВ («Інтерперсональна діагностика» Т.Лірі у модифікації Л.М.Собчик) дозволило нам отримати дані про комунікативні установки, притаманні респондентам, віднесеним до різних кваліфікаційних груп. А також, дослідити їхню внутрішньоособистісну узгодженість, шляхом порівняння результатів самооцінки суб'єктивного та декларативного «Я»-образу.

Аналіз результатів дослідження за методикою ДМВ першої кваліфікаційної групи.

В результаті проведеного дослідження ми виявили, що в самооцінці актуального образу «Я» респондентів першої групи переважають конформні, залежні тенденції.

Рис.3.4

Таблиця 3.5. Показники дружелюбності-домінування в актуальному «Я» (І група)

	Σ	X	S
Дружелюбність (G)	129,8	5,2	9,3
Домінування (V)	-164	-6,6	6,4

Як видно з таблиці 3 і мал.4 середній показник за фактором дружелюбності досліджуваних першої групи значно перевищує показник за фактором домінантність ($G = 5,2 / V = - 6,6$). При цьому спостерігаються значні індивідуальні варіації – стандартне відхилення середнього індексу дружелюбності групи складає $\pm 9,3$ бали, індексу домінантності становить $\pm 6,4$ бали, що вказує на наявність конфліктних тенденцій, певну неоднозначність і неузгодженість актуального «Я» у частини респондентів.

Таблиця 3.6. Показники актуального образу «Я» (І група)

Типи міжособистісних стосунків	Σ	X	S	MAX	MIN	R	Mo	Md	акцентуації	
									осіб	(%)
I владно-лідерський	73	5,6	2,1	8	2	6	7	6	0	0
II незалежно-домінуючий	46	3,5	2,1	7	1	6	1	3	0	0
III прямолінійно-агресивний	77	5,9	2,4	10	3	7	4	5	2	15,4
IV недовірливо-скептичний	109	8,1	3,8	16	2	14	7	8	6	46,2
V покірливо-сором`язливий	162	12	1,8	15	9	6	14	13	13	100
VI залежно-слухняний	121	9,3	2,6	13	5	8	9	9	8	61,5
VII співпрац.-конвенційний	127	9,8	2,6	15	5	10	9	9	10	76,9
VIII відповідальн-великодуш	148	11	3,2	15	5	10	15	11	10	76,9

Оцінка актуального "Я" (І група)

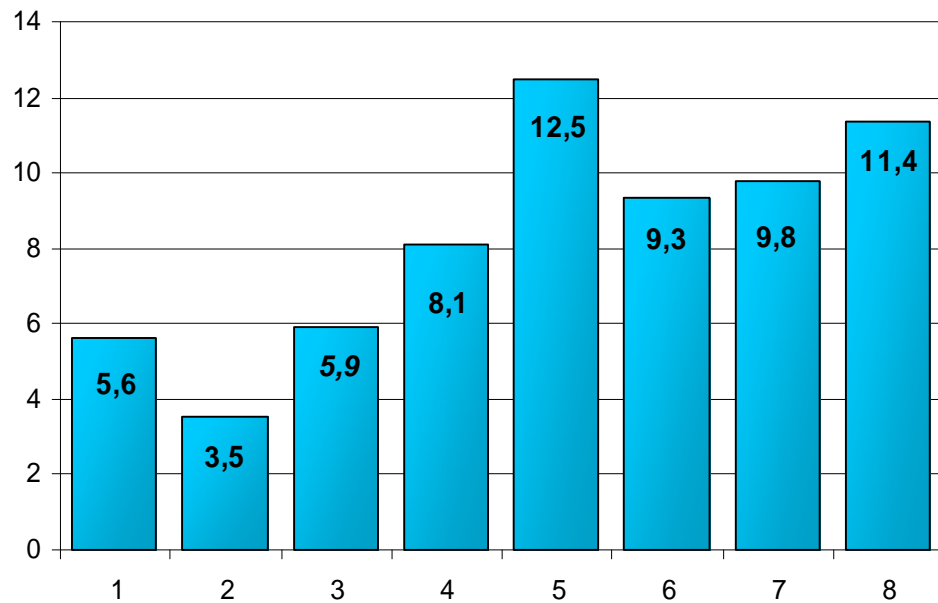

Рис 3.5

Як видно з таб.5 і мал. 5. характерною особливістю більшості обстежуваних, віднесених до першої кваліфікаційної групи є виражена акцентуація 5, 6, 7, 8 октантів, які характеризуються переважанням конформних тенденцій: покірливість, невпевненість в собі і конформність (V і VI), схильність до компромісів, конгруентність і відповідальність в контактах з оточуючими (VII і VIII).

Акцентуація V октанта притаманна більшою чи меншою мірою усім респондентам цієї групи ($12,5 \pm 1,8$), виявлені при цьому індивідуальні варіації, впливають лише на глибину акцентуації (висока у 46,2 %, екстремальна у 53,8% досліджуваних). Високі бали за V октантом вказують на слухняно-сором'язливий тип міжособистісних стосунків, пасивність, невпевненість в собі, занижену самооцінку, надмірну самокритичність, домінування мотивації уникнення неспіху та нерозвиненість мотивації досягнень.

Істотно вираженим (у 76,9 % респондентів на рівні акцентуації – $9,8 \pm 2,6$) є і 7 октант, що вказує на співпрацюючий – конвенційний тип міжособистісних стосунків, характерний для емоційно – нестійких

особистостей з високим рівнем тривожності і низьким рівнем агресивності (часто витісненої). Для них характерна посилена реакція на впливи середовища; прагнення відповідати очікуванням групи; залежність самооцінки від думки значущих інших; елементи демонстративності та екзальтованості; деяка поверховість інтересів.

Акцентуація 6 октанту ($9,3 \pm 2,6$) вказує на залежно-слухняний тип стосунків. Особистостям такого типу притаманна висока тривожність, посилена чутливість до впливу середовища; залежність мотиваційної спрямованості від стосунків з іншими, власної думки – від думки оточуючих. Провідною для них є потреба у прихильності і теплих взаєминах. Низька самооцінка породжує невпевненість в собі, а посилена вразливість, чутливість, самокритичність, страх неуспіху як основа мотиваційної спрямованості вказує на конформність поведінки.

Високі бали виявлені за 8 октантом ($11,4 \pm 3,2$), це свідчить про відповідально-великодушний тип міжособистісних стосунків, виявляючи притаманну досліджуваним виражену потребу відповідати соціальним нормам поведінки, схильність до ідеалізації міжособистісних взаємин; виражену емоційність у виявленні своїх почуттів, яка може мати більш поверховий характер, аніж це декларується; екзальтованість у висловлювання своїх переконань; жертвовність, доброзичливість, комунікабельність; потребу подобатись оточуючим, артистизм.

Досить суперечлива картина спостерігається за 8 і 4 октантами. Значення 4 октанту склало 8,1 бала при найбільших індивідуальних варіаціях ($\pm 3,8$). Таким чином, частина респондентів (46,2%) виявляє (на рівні акцентуації 3,8%, на рівні патології 15,4%) схильність до замкнутості, відокремленості, незадоволеності своєю позицією в групі, підозріливість, схильність до побудови ригідних і надцінних переконань, щодо недоброзичливості оточуючих, випереджувальну ворожість у поведінці і висловлюваннях, яку виправдовують впевненістю у недоброті, підступності

людей. Особистісні характеристики 4 октанту є діаметрально протилежними даним виявленим за 8 октантом, що складає базу для внутрішнього конфлікту придушеної ворожості і є свідченням високої невротизації.

За результатами отриманими по 3 октанту існують теж певні суперечності ($5,9 \pm 2,4$). У невеликої частини досліджуваних виявлені показники (на рівні акцентуації), що вказують на прямолінійно – агресивний тип стосунків, для якого характерні ригідність установок, спонтанність; посилене почуття справедливості і переконаність у власній правоті в стані емоційної захопленості; посилена образливість і ворожість у разі протидії чи критики на їх адресу; прямолінійність і безпосередність поведінки і висловлювань, показники отримані даними респондентами по 7 октанту відповідають нормі.

Як і слід було очікувати, респонденти виявили невисокі бали по 1 і 2 октантах. Так, 1 октант – владно – лідерський тип міжособистісної взаємодії отримав $5,6 \pm 2,1$. Незалежно – домінуючий – 2 октант – отримав лише 3,5 бали при стандартному відхиленні $\pm 2,1$.

Отже, в результаті аналізу даних отриманих за методикою ДМО, ми дійшли висновків, що актуальний образ «Я» респондентів першої груп в більшій мірі відповідає покірливо-сором'язливому типу міжособистісних стосунків, який є характерним для надчутливих інтравертних особистостей і основу якого складає слабкий тип ВНД. Співпрацюючо-конвенційний і відповідально - великодушний типи спілкування відповідають виявленим у досліджуваних методикою ІТО властивостей тривожності, емоційної лабільності і потреби відповідати соціальним нормам.

Аналіз результатів дослідження за методикою ДМВ другої кваліфікаційної групи.

В результаті проведеного дослідження ми виявили, що в самооцінка актуального образу «Я» респондентів другої групи більш суперечлива, ніж у досліджуваних першої групи.

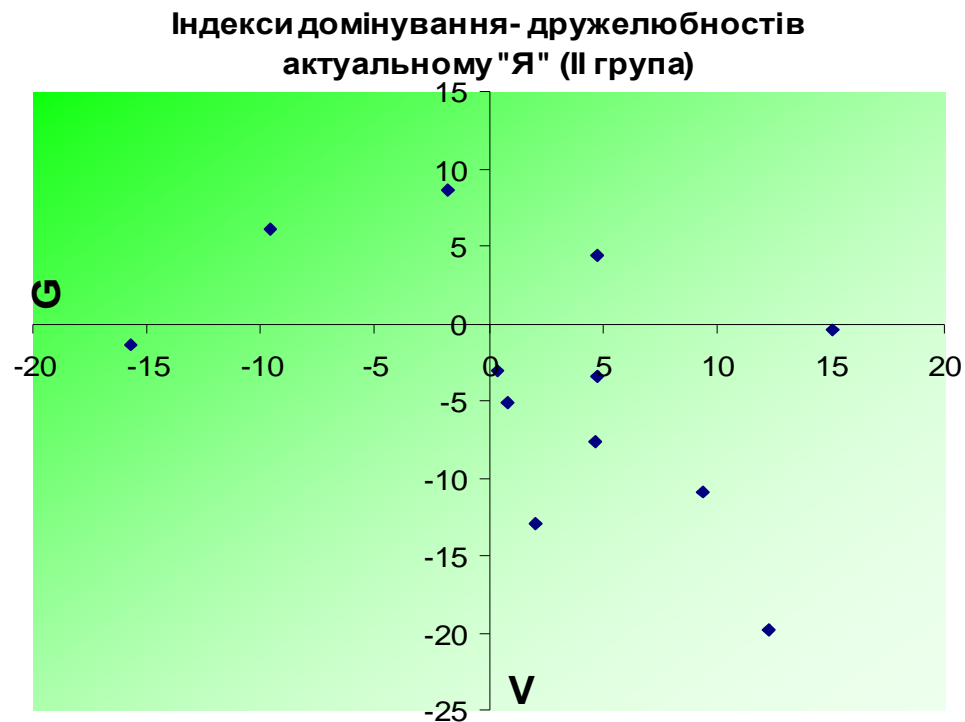

Рис. 3.6

Таблиця 3.7. Показники дружелюбності-домінування в актуальному «Я» (II група)

	Σ	$\bar{x}$	s
Дружелюбність (G)	27,3	1,1	8,6
Домінування (V)	- 45,6	-1,8	8,2

Середні показники за факторами дружелюбності (1,1) і домінантності (-1,8) мають великі індивідуальні варіації. Так, за фактором G стандартне відхилення складає $\pm 8,6$, за фактором V – $\pm 8,2$, що може бути свідченням

яскраво виражених внутрішнього конфлікту у досліджуваних або неоднорідністю показників у кожного респондента групи.

Таблиця 3.8. Показники актуального «Я» - образа (II група)

Типи міжособистісних стосунків	Σ	x	s	MAX	MI N	R	Mo	Md	акцентуації	
									осіб	(%)
I владно-лідерський	113	9,4	3,7	14	1	13	11	11	9	75
II незалежно-домінуючий	63	5,3	2,6	11	2	9	6	6	1	8,3
III прямолінійно-агресивний	95	7,9	2,5	11	3	8	8	8	4	33,3
IV недовірливо-скептичний	107	8,5	3,3	15	4	11	10	10	7	58,3
V покірливо-сором`язливий	132	11	2,1	15	8	7	10	11	11	91,7
VI залежно-слухняний	89	7,4	2,8	11	2	9	7	8	6	50
VII співпрац.-конвенційний	95	7,9	3	13	2	11	9	8,5	6	50
VIII відповідальн-великодуш	120	10	3	15	3	12	12	11	9	75

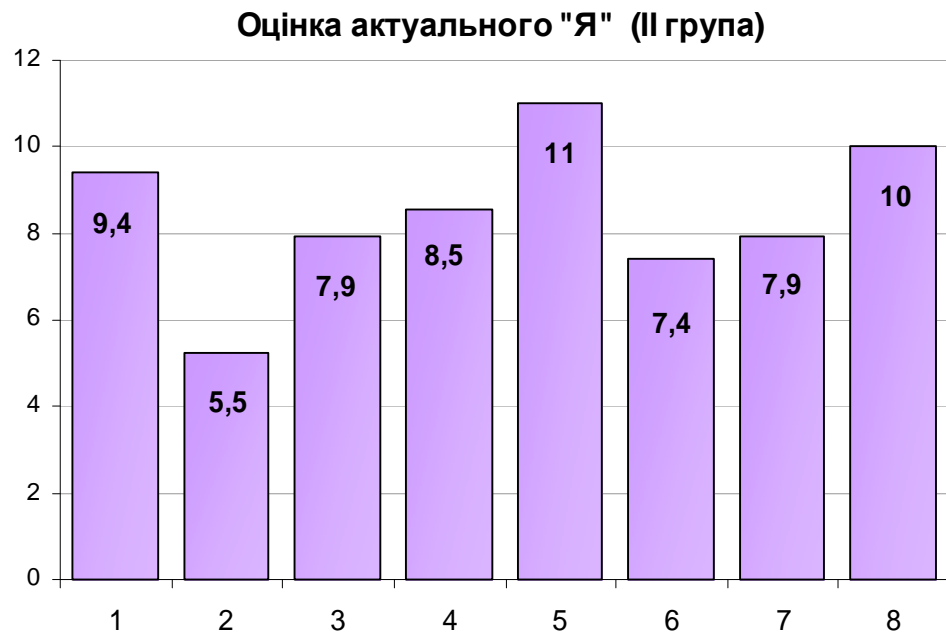

Рис 3.7

Як уже було зазначено (таб.3.8 і мал. 7), результати дослідження другої кваліфікаційної групи виявились досить неоднозначними. Характерною особливістю більшості обстежуваних є виражені акцентуації за діаметрально протилежними октантами 1 і 5, 4 і 8 та 3 і 7, що вказує на наявність вираженого внутрішнього конфлікту. Мова йде про екстравертних особистостей з вираженими лабільними і тривожними рисами.

Бали за межею нормативного діапазону 5 октанту ($11 \pm 2,1$) притаманні майже всім респондентам другої групи (91,7%), це свідчить про покірливо – сором'язливий тип міжособистісних стосунків. Досліджувані оцінили себе як людей надто поступливих, принижених, невпевнених у собі, схильних до компромісів. В той же час високі показники 1 октанту 9,4 при найбільших індивідуальних варіаціях (стандартне відхилення $\pm 3,7$), вказують на високий рівень домагань, активність, схильність до імпульсивних вчинків і необдуманих висловлювань. Подібна суперечливість притаманна значній частині респонденток (66,7%) вказує на лабільність нервових процесів, емоційну неврівноваженість, коли виражена тривожність на рівні поведінки декларується імпульсивно - агресивними проявами. Гостре невдоволення своєю приниженою позицією в сім'ї виявляється надмірною демонстративністю своєї самостійності і незалежності, а у стосунках з оточуючим компенсується соціальною активністю, надмірною дружелюбністю і товариськістю. Подібна поведінка властива активним жертвам - «провокаторам».

У невеликої частини жінок (16,7%) показники 1 октанта перевищують бали по 5 октанту, що вказує на виражену акцентуацію владно-лідерського типу стосунків, який характеризується оптимістичністю, тенденцією до домінування, незалежністю.

Складна і суперечлива картина і по 4 і 8 октантах. Так, значення 8 октанту склало 10 балів (при стандартному відхиленні ± 3), тобто більшість досліджуваних (акцентуації у 75%) вважають себе дружелюбними і

великодушними, здатними до співпраці, гнучкими в контактах і зданими жертвували власними інтересами задля інших. На цьому фоні невідповідно високими виглядають значення 4 октанту ($8,5 \pm 3,3$), таким чином частина жінок виявляє свою незадоволеність позицією в групі, підозріливість, надмірну чутливість до критики, зауважень; переконання у недоброзичливості і підступності оточуючих, що виявляється недовірою, випереджаючою ворожістю, яка призводить до конфліктів. Можна припустити, що вияви підкресленої доброзичливості (8 октант) є (в більшості випадків) формою витіснення недовіри і підозріливості до людей – на неусвідомленому рівні. А на усвідомленому – може виявлятися як нещирість і лукавство.

Рівновиражені бали за 3 ($7,9 \pm 2,5$) і 7 ($7,9 \pm 3$) октантами вказують на конфліктні тенденції прямолінійно – агресивного та співпрацюючо-конвенційного стилю спілкування. Наполегливість у досягненні мети, практицизм, загострене почуття справедливості, що виявляється на рівні поведінки, приховує за собою високу тривожність і залежність, потребу бути належними до групи і прихований страх не відповідати її очікуванням, бажання бути «хорошим» в очах оточуючих. У половини респондентів потреба у прихильності і теплих взаєминах з оточуючими є провідною (6 октант), їх притаманна надмірна конформність і нестійка самооцінка, залежна від думки інших.

Як і слід було очікувати, найнижчі значення виявлені по 2 октанту ($5,3 \pm 2,6$), це підтверджує майже повну відсутність егоцентричних тенденцій у досліджуваних.

Отже, в результаті аналізу даних отриманих за методикою ДМО, ми дійшли висновків, що актуальний образ «Я» респондентів другої групи сполучає в собі діаметрально протилежні типи міжособистісних стосунків, що є характерним для тривожних, емоційно-лабільних екстравертованих

особистостей з елементами демонстративності, основу особистісного патерну яких складає змішаний тип ВНД з переважанням слабких характеристик, властивості нервової системи відрізняються сполученням тенденцій гальмування з лабільністю.

Співставлення актуального і ідеального образу «Я» (I група)

В цілісній структурі особистості обов'язково присутні і образ актуального «Я» і «Ідеал». Це ті суперечливі тенденції, які нерідко ускладнюють саморозуміння людини. Оточуючими людиною частіше сприймається згідно її ідеальному «Я», а його актуальне нерідко являє собою її внутрішні проблеми, певною мірою усвідомлені і контрольовані.

В нормі не повинно спостерігатись надто великих розбіжностей між «Я» актуальним і ідеальним. Помірне розходження, повинне розглядатись як необхідна умова для самовдосконалення особистості і вказує на те, які особливості її поведінки людиною не задовольняють. Співвідношення показників полярних октантів вказують шляхи якими людиною компенсує особистісні властивості, що ускладнюють адаптацію особистості до соціального середовища. [10, с.89].

Таблиця 3.9 Показники ідеального «Я» - образу (I група)

Типи міжособистісних стосунків	Σ	X	S	MAX	MIN	R	Mo	Md	Кількість акцентуацій	
									осіб	(%)
I владно-лідерський	134	10	3,4	15	5	10	12	11	9	69,2
II незалежно-домінуючий	104	8	1,1	12	6	6	8	8	3	23,1
III прямолінійно-агресивний	89	6,8	2,2	10	3	7	8	7	2	15,4
IV недовірливо-скептичний	48	3,7	2,6	9	1	8	3	3	1	7,7
V покірливо-сором`язливий	75	5,8	2,6	9	1	8	8	6	2	15,4
VI залежно-слухняний	80	6,2	3,1	12	2	10	7	7	2	15,4
VII співпрац.-конвенційний	123	9,5	2,3	13	6	7	8	9	8	61,5
VIII відповідальн-великодуш	115	8,8	2,3	14	3	11	9	9	9	69,2

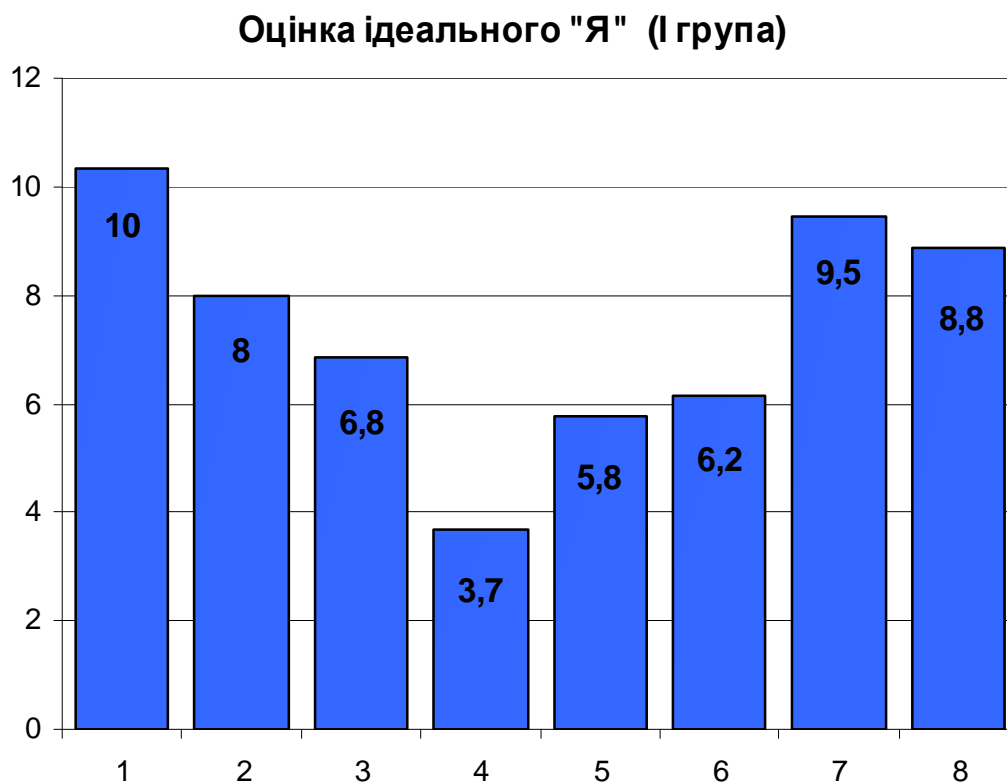

Рис.3.8

Як видно з таблиці рисунка 3.8 і таблиці 8, досліджувані першої кваліфікаційної групи ідеальний образ «Я» пов'язують з присутністю в структурі особистості діаметрально протилежних властивостей. Велика індивідуальна варіативність ($G_s = 4,9 \pm 7,4$; $V_s = 8 \pm 6$) свідчить про неоднозначність у трактуванні ідеального «Я» образу. Наявність полярних тенденцій (у різних досліджуваних і в різних комбінаціях) може свідчити про незадоволеність своїм залежним становищем і при цьому нерозуміння, не усвідомлення або витіснення справжніх причин дезадаптації.

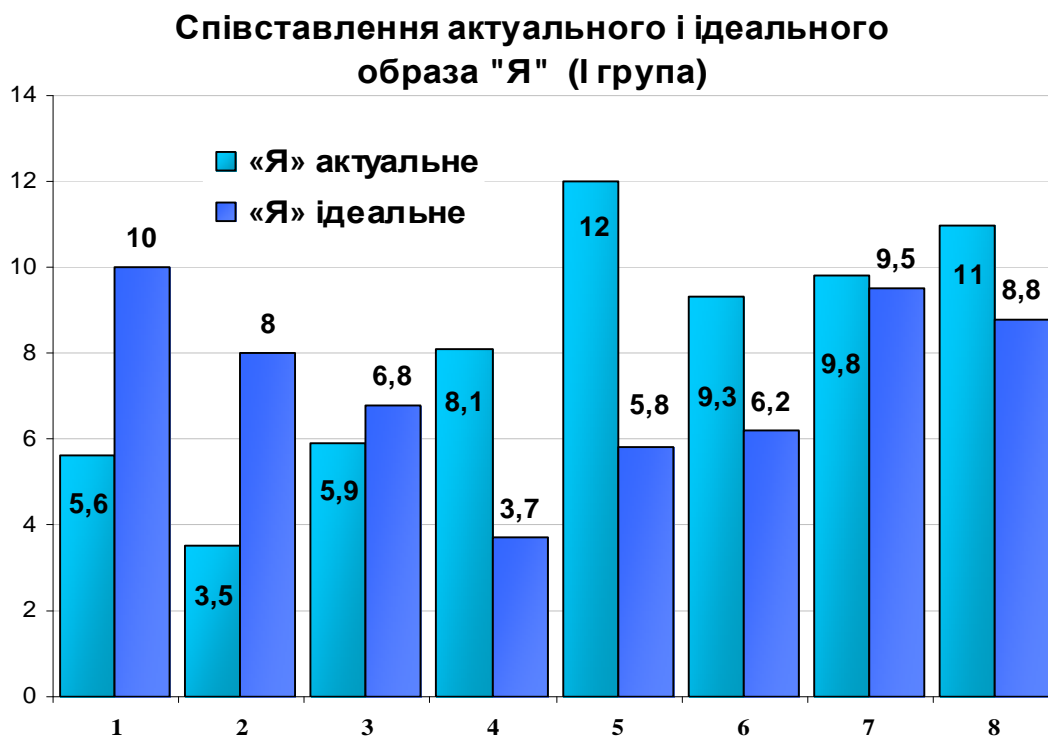

Рис. 3.9

На малюнку 3.9. можна побачити, що при співставленні актуального і ідеального «Я» за більшістю октантів існують значні (конфліктні) розбіжності, які свідчать про незадоволеність собою, занижену самооцінку, а також про тривалий міжособистісний конфлікт. Для підтвердження статистичної значимості розбіжностей актуальної та ідеальної самооцінки «Я» ми провели математичний аналіз, використавши t-критерій Стюдента для залежних вибірок. [\(дод.3\)](#)

За 1 і 5 октантами виявлені значимі розбіжності в оцінці актуального і ідеального «Я», про це свідчить $t_{\text{кпер.}} = 4.31$ на рівні значимості $p = 0.01$ ($t_{\text{крит.}} = 3.06$) за 1 октантом і $t_{\text{кпер.}} = 6.36$ при $p = 0.001$ ($t_{\text{крит.}} = 4.32$) за 5 октантом. Протиставлення 1 (+4,4) і 5 (- 6,2) октантів вказує на проблеми хворобливої самолюбності, нереалізованої авторитарності, що власне і відбувається з жінками, що живуть в ситуації подружнього насильства.

Протиставлення 2 (+4,5) і 6 (- 3,1) октантів вказують про проблему незалежності – підлеглості, що виникає в ситуації, коли людина змушена

підкорятись всупереч внутрішньому протесту, тенденція до самоствердження натикається на обставини, які змушують бути покірною і поступливою. Стосовно показників 2 і 6 октантів, можна сказати, що при значному підвищенні перших, другі знизились не так помітно, тобто досліджувані прагнуть бути більш незалежними, але при цьому потребують підтримки, прихильності, «сильного плеча», яке дозволило б їм уникнути відповідальності. Значимість розбіжностей підтверджується t -критерієм Стьюдента: для 2 октанту $t_{\text{кпер.}} = 6,1$ при $p = 0,001$ ($t_{\text{крит.}} = 4,32$), за 6 октантом $t_{\text{кпер.}} = 3,6$ при $p = 0,01$ ($t_{\text{крит.}} = 3,06$).

Розходження за 3 (+0.9) і 7(0,3) октантами незначні і вказують на тенденцію респонденток залишатись дружелюбними і здатними до співпраці, але більш наполегливими і принциповими(за t -критерієм значимих результатів не виявлено)

Значне розходження у балах 4 (- 4,3) октанту вказує на проблему придушеної ворожості, жінки прагнуть і водночас бояться і не уміють налагоджувати щирі стосунки з оточуючими.

Бали 8 (-2,2) октанту знизились помірно, це говорить про те, що бажаючи залишатись в очах оточуючих «хорошими», досліджувані прагнуть захиститись від зловживань їхньою добротою, не хочуть, щоб їх використовували. Розходження статистично підтверджені: по 4 октанту $t_{\text{кпер.}} = 3,8$ при $p = 0,01$ ($t_{\text{крит.}} = 3,06$), за 8 октантом $t_{\text{кпер.}} = 2,2$ при $p = 0,05$ ($t_{\text{крит.}} = 2,18$).

Можна стверджувати, що у жінок I групи значно зросли показники домінантності при незначному зниженні показників дружелюбності. За критерієм V виявлені статистично значимі відмінності: $t_{\text{кпер.}} = 7,37$ при $p = 0,001$ ($t_{\text{крит.}} = 4,32$); за критерієм G значимих результатів не виявлено.

Отже, в результаті співставлення актуального і реального «Я» образу досліджуваних першої кваліфікаційної групи, ми одержали наступне:

зростання в ідеальному «Я» показників по шкалам власно-лідерський і скептично-недовірливий, свідчить про те, що досліджувані готові піти на конфлікт аби позбавитись від здійснюваного на них тиску, але властивий їм песимізм, невпевненість, емоційна залежність від партнера, почуття провини, жертвовність призводить до придушення егоїстичних проявів. Жінок обтяжує їхнє залежне і принижене становище, але вони не готові повністю взяти на себе відповідальність за своє життя і намагаються компенсувати відсутність теплоти і взаєморозуміння в шлюбі пошуками визнання у оточуючих, виявляючи підвищену прихильність і покірливість.

Співставлення актуального і ідеального образу «Я» (II група)

Таблиця 3.10 Показники ідеального «Я» - образу (II група)

Типи міжособистісних стосунків	Σ	X	S	MAX	MIN	R	Mo	Md	Акцентуації	
									осіб	(%)
I владно-лідерський	135	11	1,8	14	9	5	9	12	12	100
II незалежно-домінуючий	97	8,1	2,6	14	5	9	7	7,5	4	33,3
III прямолінійно-агресивний	81	6,8	3,2	14	2	12	6	6	3	25
IV недовірливо-скептичний	34	2,8	2,6	5	1	4	2	2,5	0	0
V покірливо-сором`язливий	67	5,6	2,6	9	1	8	6	6	2	16,7
VI залежно-слухняний	75	6,3	2,1	9	3	6	9	6	3	25
VII співпрац.-конвенційний	113	9,4	2,9	12	2	10	10	10	9	75
VIII відповідальн-великодуш	108	9	2,7	13	2	11	11	9	7	58,3

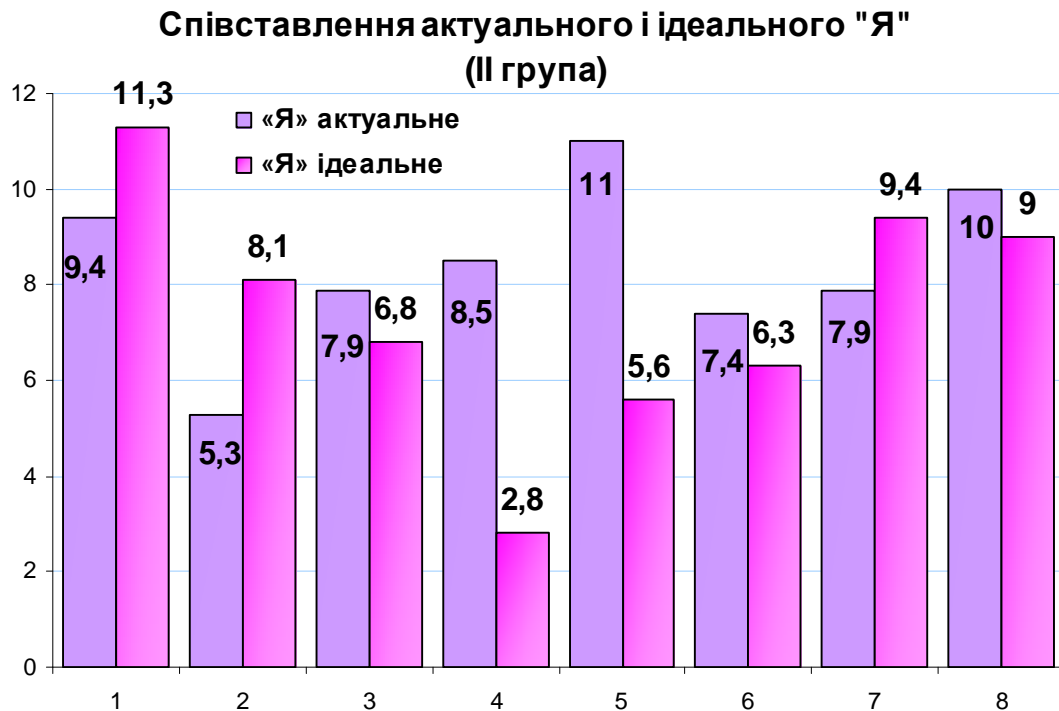

Рис.3.10

Як видно з таблиці 9 і малюнка 8, у досліджуваних другої кваліфікаційної групи ідеальний образ «Я» вийшов теж досить суперечливий. ($G_s = 5,7 \pm 9,4$; $V_s = 9,7 \pm 6,9$).

Хоча показники індексу дружелюбності перевищили індекс домінантності, найбільш вираженим октантом «ідеалу» є 1, що відповідає владно-лідерському типу міжособистісних відносин., при цьому показники 5 октанту знизились в середньому на 5,4 бала.

Як і слід було очікувати у досліджуваних спостерігається протиставлення в актуальному і ідеальному «Я» 1 і 5 октантів, це властиве особам з проблемою хворобливого самолюбності і нереалізованої авторитарності. Відмінності по 1 октанту не підтверджуються статистично, а тільки вказують на тенденцію зростання у частини досліджуваних; відмінності по 5 октанту є статистично значимими, про це свідчить $t_{\text{експ.}} = 6,5$ при $p = 0,001$ ($t_{\text{крит.}} = 4,44$). (дод.4)

Як і в першій групі, в другій підвищення в «ідеальній» оцінці 2 (+2,8) октанту більш значне ніж зниження 6 (- 1,1), тобто залежність є обтяжливою,

але потреба підтримки, несаможиттєвості не дозволяє розірвати стосунки і змушує підкоритись обставинам. Відмінності по 2 октанту підтверджуються статистично $t_{\text{кпер.}} = 4,1$ при $p = 0,01$ ($t_{\text{крит.}} = 3,11$).

Розбіжності в оцінюванні 3 (-1,1) і 7 (1,5) октантів неконфліктні і вказують на напрямок тенденцій самовдосконалення, який на думку респондентів покращить їхню соціальну адаптованість.

Як і в першій групі тут спостерігається значне розходження у балах 4 (-5,7) октанту, причому в другій групі воно більш виражене, що вказує на внутрішній конфлікт придушеної ворожості, яка на декларативному рівні компенсується підкресленою конформністю і компромісністю, так як 7 октант

(9,4 бали) знизився незначно (-1). Відмінності по четвертому октанту статистично значимі $t_{\text{кпер.}} = 5,4$ при $p = 0,001$ ($t_{\text{крит.}} = 4,44$).

Отже, в результаті співставлення актуального і реального «Я» образу досліджуваних другої кваліфікаційної групи, ми дійшли висновків, що зростання в ідеальному «Я» показників по шкалам власно-лідерський і скептично-недовірливий, свідчить про прагнення самоствердження, яке не задовольняється через придушення егоїстичних проявів. Занижена самооцінка, емоційність, виражена схильність відповідати соціальним нормам, ідеалізація гармонії стосунків спонукає жінок шукати прихильності поза сім'єю, виявляючи надмірно демонстративну приязність і дружельюбність; контакти з широким колом оточуючих позбавлені щирості, поверхові.

У досліджуваних обох груп в «ідеалі» постає образ самодостатньої, активної жінки – лідера, якій потрібно, щоб про неї піклувались, яка має широке коло спілкування, завжди привітна і всім подобається. У ідеальному «Я» владно-лідерський стиль взаємодії дещо змінює якісне забарвлення із

захисної реакції на пониження і залежність, на власне тенденцію до самореалізації.

Порівняльний аналіз даних отриманих за методикою ДМО в I і II групі досліджуваних.

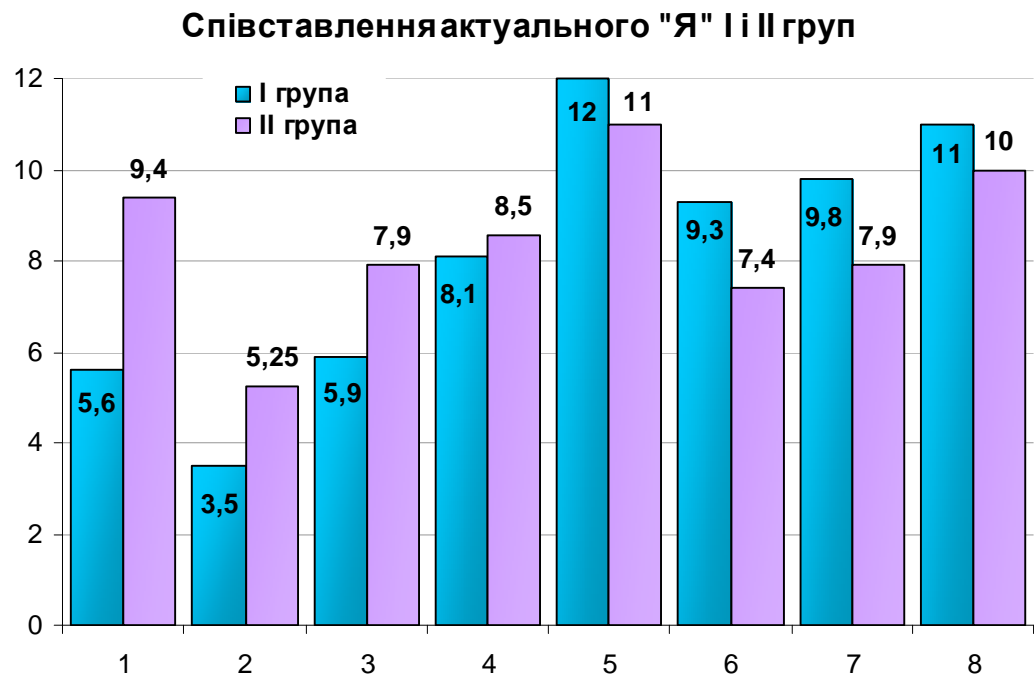

Рис.3.11

Для порівняння даних отриманих за методикою ДМО в I і II групі досліджуваних ми провели математичний аналіз, використавши t -критерій Стьюдента для незалежних вибірок.

В результаті отримали наступні дані порівняння актуального образу «Я» в групах :

За критерієм владно-лідерський тип міжособистісної взаємодії існують значимі відмінності між групами, про це свідчить $t_{\text{екс.}} = 3,22$ при $p = 0,01$ ($t_{\text{крт.}} = 2,81$). Отже, можна стверджувати, що для респондентів II групи владно-лідерський тип міжособистісної взаємодії є характерним, в той час як для досліджуваних I групи він не є провідним.

За критерієм G (індекс дружелюбності) виявлені значимі відмінності $t_{\text{текс.}} = 2.15$ на рівні значимості $p = 0,05$ ($t_{\text{крт.}} = 2,07$).

За критерієм V (індекс домінантності) існують значимі результати відмінності $t_{\text{текс.}} = 3,0$ про $p = 0,01$ ($t_{\text{крт.}} = 2,81$). Це вказує на те, дружелюбність досліджуваних II групи нижча за рахунок вищої авторитарності (1 октант).

За критеріями іншими категоріями значимих результатів не виявлено.

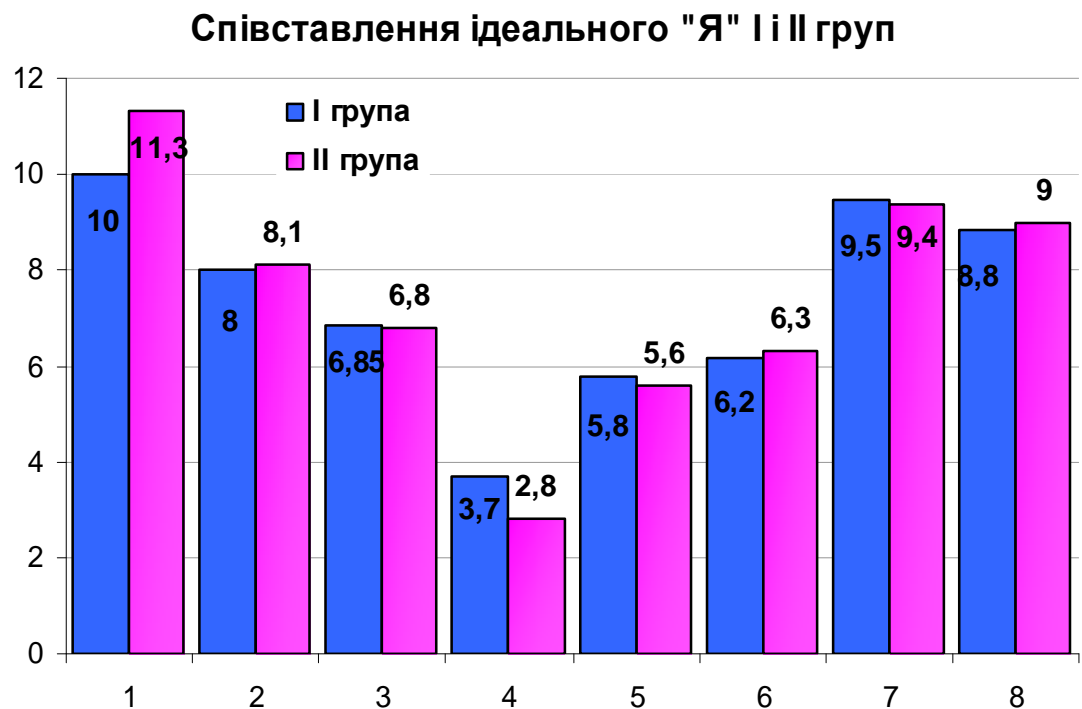

Рис.3.12

В результаті порівняння ідеального образу «Я» в групах за допомогою t -критерію Стюдента для незалежних вибірок, жодних статистично значимих розбіжностей не виявлено.

Отже, порівнявши результати дослідження двох груп, ми виявили наступне: хоча досліджувані I групи вважають себе в реальному образі більш невпевненими, пасивними і залежними ніж досліджувані II групи, «ідеальний» образ обох груп майже ідентичний. Оскільки оточуючими людина сприймається згідно її ідеальному образу, то можна стверджувати, що жінки обох груп використовують стилі

міжособистісної взаємодії, які сприймаються партнерами як провокуюча насильницьку поведінку.

3.3. Результати дослідження агресивних тенденцій за методикою Hend – test (Е.Вагнера)

Реакція жінки на пережите насильство обумовлена особистісними характеристиками, зміст яких не повністю представлений у свідомості. Використання методики Hand-test Вагнера дозволило нам отримати дані про неусвідомлені тенденції активності досліджуваних (рис.3.13).

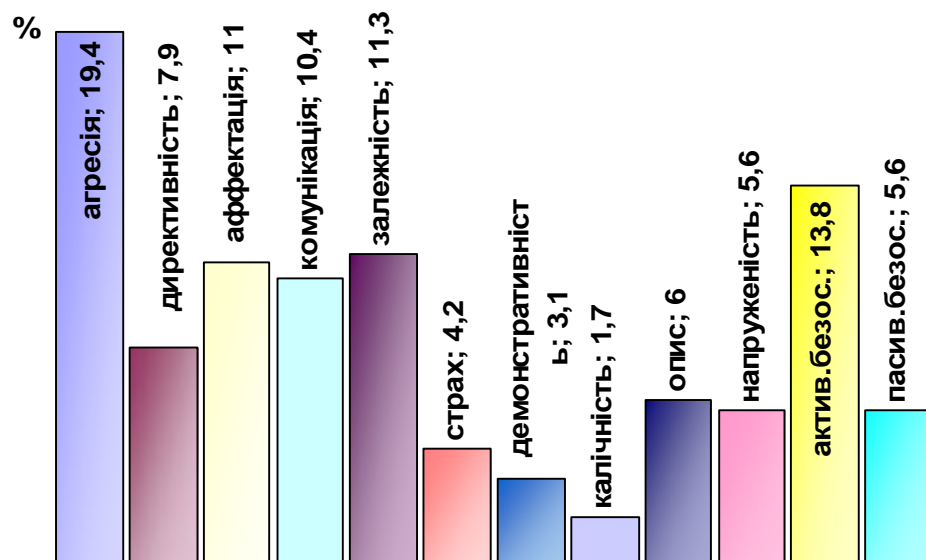

Рис.3.13

Таб.3.11 Співвідношення агресивних і адаптивних стратегій (І група)

	Σ	X	S	%
Агресія	101	7,8	2,5	19,4
Директивність	41	3	2	8
Афектація	57	4,4	3	11
Комунікація	54	4,2	3	10
Залежність	59	4,5	4	11,3
Страх	22	1,7	2	4,2
Агресивність	- 28	- 2	8	

Як видно з таб.3.11, у респонденток першої групи установки на соціальну співпрацю і залежність переважають над агресивними, домінантними тенденціями (- 2), спостерігається велика індивідуальна варіативність показників (± 8). Найбільш вираженій категорії агресії (19,4%), протиставлені майже рівнозначно адаптивні категорії залежність (11,3%), афектація (11%) і комунікація (10%). Це вказує на наявність внутрішнього конфлікту придушеної ворожості, яка виникає в ситуації, коли людина змушена підкорятись обставинам всупереч внутрішньому протесту. В ситуації насильства у таких жінок часто виникає суперечливі почуття ненависті і вини. Часто чутливість, емоційна залежність жінки від партнера породжує реакцію відчаю, а на поведінковому рівні проявляється вербальною агресією (захисна реакція). Це деструктивна стратегія вирішення конфлікту, оскільки агресія жертви провокує ще більшу агресію насильника і ніби виправдовує його вчинки.

Таб.3.12 Співвідношення агресивних і адаптивних стратегій (II група)

	Σ	X	S	%
Агресія	56	4,7	2,7	11,7
Директивність	41	3	2	8,6
Афектація	54	4,5	1	11,3
Комунікація	50	4,2	2	10,5
Залежність	47	3,9	2	9,8
Страх	7	0,6	1	1,5
Агресивність	-54	- 4,5	4,6	

Як видно з таб.3.12 у досліджуваних другої групи установки на соціальну співпрацю і залежність переважають над агресивними тенденціями (- 4.5), при досить значній індивідуальній варіативності ($\pm 4,6$).

Найбільш вираженим показникам за категорією агресія (11,7%) протиставлені адаптивні категорії афектація (11,3%) і комунікація (10,5%), в дещо меншій мірі категорія залежність (9,8%). Це вказує на те, що жінки другої групи в ситуації насильства діють більш гнучко, частіше схильні

домовлятися з партнером, тиснуть на жалість. Нижчий рівень агресивності пояснюється можливістю її компенсації в спілкуванні з широким колом оточуючих, відкритістю до реального світу, здатністю відволікатись на події.

Таб.3.13 Тенденції активності досліджуваних I і II груп

	Σ		X		S		%	
	I	II	I	II	I	II	I	II
Агресія	101	56	7,8	4,7	2,7	2,5	19,4	11,7
Директивність	41	41	3	3	2	2	8	8,6
Афектація	57	54	4,4	4,5	1	3	11	11,3
Комунікація	54	50	4,2	4,2	2	3	10	10,5
Залежність	59	47	4,5	3,9	2	4	11,3	9,8
Страх	22	7	1,7	0,6	1	2	4,2	1,5
Агресивність	I	- 28	- 2		8			
	II	-54	- 4,5		4,6			

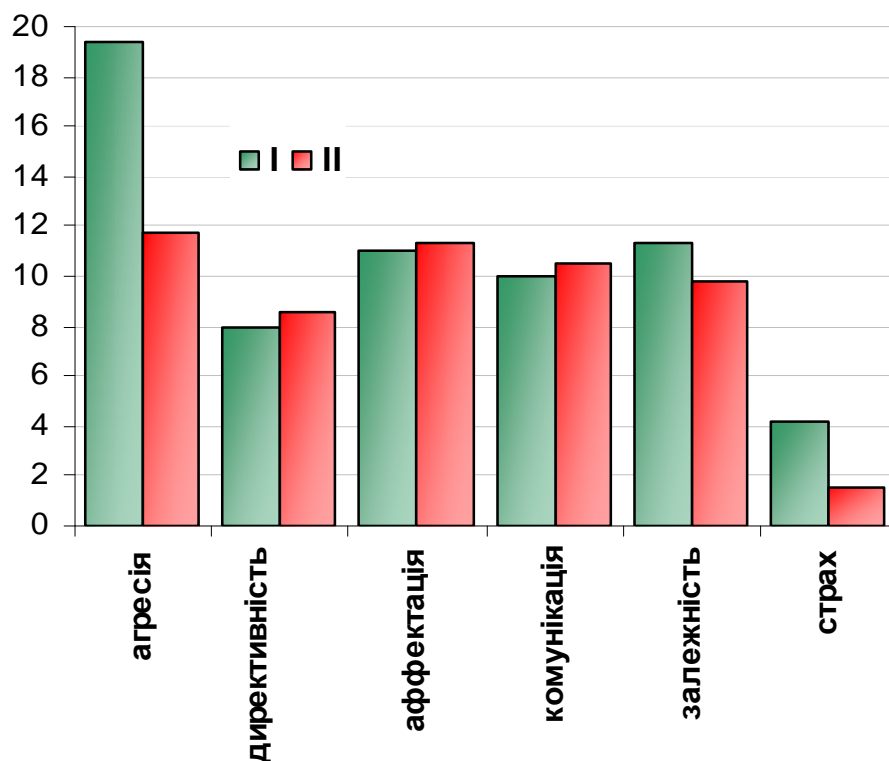

Рис.3.14

Результати дослідження неусвідомленої агресивності за методикою Hand-test (Е.Вагнера) показали наступне: у респонденток обох груп в сумі переважають адаптивні стратегії активності, хоча при цьому найбільш вираженою є реакція агресії.

Як видно з таб. 3.13 і мал.3.14, реакції жінок з другої групи більш узгоджені.

У досліджуваних першої групи переважання категорій залежність, афектація і комунікативність підтверджують дані отримані за іншими методиками: за методикою ІТО – залежний, конформний тип; за методикою ДМВ – покірливо-сором'язливий, співпрацюючо-конвенційний та відповідально - великодушний типи взаємодії в актуальному «Я» і наявність вираженого конфлікту придушеної агресивності в структурі «Я».

Показники за методикою Hand-test досліджуваних другої групи також підтверджують дані отримані за іншими методиками: конформному, компромісному типові за методикою ІТО відповідають реакції комунікація і афектація, які у респондентів цієї групи набувають більш стеничного характеру: реалізація потреби в спілкуванні, певна демонстративність; наявність в структурі «Я» діаметрально протилежних стилей взаємодії за ДМВ покірно-сором'язливого і владно-лідерського пояснює нижчу неусвідомлену агресивність, оскільки у досліджуваних більше можливостей для зняття напруженості в спілкуванні і соціальній активності.

Результати ідеографічного дослідження за Hand-Test Анни Я.

В груповому дослідженні за методикою Hand-Test ми враховували тільки показники агресивних і адаптивних стратегій. Окрім даних про рівень агресивності, за допомогою тесту можна отримати багато додаткової інформації, що характеризує актуальний психічний стан обстежуваного. Для цього проводиться аналіз за всіма категоріями тесту і визначається процентне співвідношення відповідей за окремими категоріями. Цікава інформація

може бути отримана при аналізі відповідей по тих категоріях, які не входять в підрахунок сумарного балу агресивності. Ілюстрацією до групового дослідження за методикою Hand-Test може слугувати поглиблена психологічна характеристика досліджуваної Анни Я.

Таб.3.14 Показники за Hand-Test Досліджуваної Анни Я.

(Agg)	(Dir)	(Aff)	(Com)	(Dep)	(F)	(Ex)	(Crip)	(Des)	(Ten)	(Act)	(Pas)	Всього	Агресивність	Особистісна дезадаптація	Втеча від реальності
8	2	7	4	3	2	2	2	2	1	4	3	40	-4	5	2

Досліджувана має достатній рівень психічної активності 1,75.

Незважаючи на те, що провідним вектором є агресія, схильність до відкритої агресивної поведінки відсутня (-4), наявні агресивні тенденції стримуються іншими імпульсами і знаходять вираження у соціально прийнятних формах. Показники за вектором директивність вказують на майже повну відсутність егоцентричних тенденцій.

Провідним адаптивним вектором є тенденції, пов'язані із потребою в прихильності і любові, постійній емоційній замученості, теплих стосунках з оточуючими. Це підтверджує загальногрупові показники за методикою ДМВ, за якими провідними стилями взаємодії є покірливо-сором'язливий та відповідально-великодушний. Результати ІТО вказують на некомпенсовану інтроверсію досліджуваної, за Hand-Test, показники за вектором комунікабельність нижчі ніж афектація, але в межах норми. Незважаючи на те, що за ІТО у досліджуваної залежний стиль поведінки на рівні дезадаптації, а за методикою ДМВ у досліджуваних жінок провідним стилем взаємодії є покірливо-сором'язливий, вектор залежність виражений не так яскраво.

Тенденція до демонстрування, ставлення до свого здоров'я і фізичної зовнішності адекватні.

Невисокі показники за вектором втеча від реальності вказує на досить адекватне ставлення до існуючих проблем та до себе в цілому.

Дане дослідження засвідчує варіативність в індивідуальних характеристиках жінок, відносно середньо групових. При цьому основні групові тенденції зберігаються.

Загальна характеристика індивідуально-психологічних особливостей жінок – жертв подружнього насильства.

Для реалізації багатовимірною психодіагностичного дослідження, ми використали комплекс ефективних методик в результаті чого отримали психологічну характеристику особистості жінок, що потерпають від насильства.

За допомогою Індивідуально-типологічного опитувальника ІТО ми виявили провідні індивідуально-психологічні властивості досліджуваних, за якими виділили два типи жінок – жертв насильства і віднесли їх до різних кваліфікаційних груп. Основою поділу на типи стало переважання в структурі особистості екстраверсії (соціальної активності) або інтроверсії (соціальної пасивності).

Жінкам, які увійшли до першої групи притаманний індивідуально-особистісний патерн, що має в основі *слабкий тип вищої нервової діяльності з динамічністю нервових процесів стосовно гальмування*. Провідні типологічні тенденції, притаманні цим досліджуваним тривожність, сензитивність та інтровертованість. Їм властивий *залежний конформний* стиль взаємодії з оточуючими. Результати ДМО вказують на характерне для цього типу жінок поєднання *покірливо-сором'язливого, конвенційного та альтруїстичного стилів* спілкування. На основі аналізу виділених провідних тенденцій і їх комбінацій, а також суб'єктивної самооцінки, ми виявили, що

жінкам даного типу притаманні висока чутливість до зовнішніх впливів, тривожність, вразливість, виражена залежність мотивації від взаємовідносин з близькими людьми. Властиві їм песимізм і невпевненість в собі робить жінок цього типу надзвичайно залежними в міжособистісних стосунках. Вони болісно реагують на неуважність і грубість, схильні до сліз і реакцій відчаю при невдачах, надто серйозно ставляться до критики реагують на неї надмірною самокритикою і почуттям провини. Для них характерна емоційна невірноваженість, схильність до надмірної драматизації в ситуації стресу. Наявність діаметрально протилежних тенденцій в структурі особистості і внутрішньоособистісна неузгодженість свідчить про значну емоційну напруженість і наявність внутрішнього конфлікту. Будучи емоційно, а часто, і матеріально залежними від партнера, жінки змушені підкорятись обставинам придушуючи своє прагнення до самореалізації і власну агресію (протиставлення 1 і 5, та 2 і 6 октантів за ДМВ, високі показники агресії і залежності по Hand test). В ситуації конфлікту легко ображаються, страждають. Захищаючись схильні до вербальної агресії. Постійні образи з боку близької людини (чоловіка, а в дитинстві батька) породжують підозріливість до людей і впевненість у їхній недобрих намірах і нещирості, від якої жінки прагнуть позбутися (значне зниження 4 октанту по ДМВ), виявляючи оточуючим людям надмірну приязність і поступливість. В ідеальному образі бажають позбутися залежності і приниженості і стати впевненими в собі, самодостатніми, здатними до активної самореалізації і домінування.

До другої групи увійшли досліджувані емоційно-динамічний та індивідуально-особистісний патерн яких базується на основі *змішаного типу вищої нервової діяльності з переважанням лабільності нервових процесів*. Провідні типологічні тенденції, притаманні цим жінкам екстраверсія, тривожність і лабільність. Стиль взаємодії з оточуючими *конформний компромісний*. За результатами ДМО для жінок цього типу характерне

сполучення як взаємодоповнюючих, так і діаметрально протилежних стилів спілкування. На основі аналізу провідних тенденцій, стилю спілкування та самооцінки досліджуваних ми склали їх психологічний портрет. Отже, жінкам цього типу притаманна активність, зверненість до світу об'єктивних речей, схильність до спілкування з широким колом людей (дещо поверхового). Виражена тривожність у поєднанні з емоційною нестійкістю формують схильність до компромісного стилю взаємодії. Суперечливість мотивації, надмірний артистизм сполучаються з високою тривожністю, потребою у постійній емоційній залученості, схильністю до надмірно бурхливої реакції на стрес. Звинувачувальна реакція в конфлікті з партнером провокує ще більше насильство. Приязність і демонстрація своєї привабливості оточуючим особливо часто стає приводом для конфлікту в подружжі, в якому чоловік схильний до ревнощів.

В актуальному «Я» жінки оцінюють себе як людей поступливих і принижених (5 октант), добрих і відповідальних (8 октант) і в той же час з високим рівнем домагань (1 октант). В ідеалі прагнуть позбутись залежності і стать більш впевненими в собі. Критично ставляться до власної агресивності і прагнуть більш щирих стосунків з оточуючими.

Загальними характеристиками для усіх досліджуваних є висока тривожність, надмірна чутливість до впливів оточення і емоційна нестабільність.

Таб.3.15.Розподіл інтенсивності насильства в групах

Інтенсивність насильства	I тип %	II тип %
помірне	46,2	50
жорстоке	53,8	50

Як видно з таблиці 3.15., тип до якого належать жінки на інтенсивність насильства не впливає.

Отже, за результатами дослідження ми можемо зробити наступні висновки:

- жінки, що найбільш ризикують стати жертвами подружнього насильства належать до одного з двох психологічних типів: *надчутливого (сензитивно-інтравертного) або тривожно-лабільного екстравертного*;

- притаманні жінкам – жертвам почуття провини, занижена самооцінка, емоційна залежність від кривдника відповідають ознакам «набутої безпорадності» і перешкоджають адекватній оцінці свого становища і виходу з нього;

- особистість жінок, які страждають від насильства, відзначаються наявністю внутрішнього конфлікту та суперечливості, на основі чого формується характерний варіант дезадаптації. Для них характерні проблеми хворобливого самолюбства, нереалізованої авторитарності і придушеної ворожості. Причому неусвідомлені агресивні тенденції більш виражені у жінок першого типу (показники Hand - Test), це вказує на високу емоційну напруженість, декомпенсацію, яка призводить до проблем психосоматичного кола.

- жінки обох типів використовують однакові деструктивні стилі міжособистісної взаємодії (відкритий конфлікт, який не призводить до вирішення проблеми або розриву стосунків), які сприяють виникненню і закріпленню насильницької поведінки партнера.

Висновки

1. Аналіз наукових джерел з проблеми подружнього насильства дозволив зробити наступні висновки:

Подружнє насильство як один з різновидів сімейного насильства є однією з найпоширеніших соціальних проблем, справжні масштаби якої неможливо визначити. Це пов'язане з тим, що у свідомості багатьох домашнє насильство приймається як норма і не є чимось протиправним.

Насильство в сім'ї завдає шкоди фізичному та психічному здоров'ю жінки та дітей, які стають свідками знущань над матір'ю. З часом, під впливом будь-якого виду подружнього насильства (фізичне, психологічне, економічне, сексуальне) психологія жінки набуває певних негативних змін: «комплекс жертви», «набута безпорадність», «синдром побитої жінки». Процес перетворення людини на жертву називається віктимізацією.

Існує значна кількість теорій, які намагаються пояснити феномен подружнього насильства: соціокультурні соціально-психологічні та індивідуально-психологічні теорії. В дослідженнях деяких вчених (Платонові, Малкіна-Пих) були спроби виділити загальні типові характеристики жінок – жертв. Однак ці характеристики стосувались в більшій мірі соціального статусу та стратегій віктимної поведінки жінок, не розкриваючи цілісної своєрідності особистості в єдності соціального та біологічного компонентів. Використаний в межах нашого дослідження індивідуально-психологічний і віктимологічний підходи, акцентують увагу саме на впливі індивідуально-психологічних особливостей особистості жінки - жертви на виникнення і динаміку насильницького інциденту між подружжям. Це допоможе розробити комплексні методи розв'язання проблеми насильства в сім'ї: методи впливу на особистість насильника з одного боку, доповнити методами корекції віктимної поведінки жінок – жертв, а також сім'ї як цілісного утворення.

2. Розроблена нами експериментально-психологічна модель дослідження, дозволила отримати дані, що охоплюють різні рівні прояву індивідуально-психологічних особливостей особистості жінок.

В основу всебічного дослідження особистості жінок – жертв насильства лягла концепція Л.М. Собчик, яка розуміє людину як унікальну єдність і біологічного і соціального, що складається з різнорівневих властивостей і підкоряється системним принципам підпорядкованості. Для реалізації дослідження ми використали набір психодіагностичних методик, який дозволив визначити належність досліджуваних до певної групи (Індивідуально-типологічний опитувальник) і охопив різні рівні особистості: підсвідомий (Hand-test), рівень суб'єктивного самосприйняття та декларативний рівень (методика ДМВ). Це дозволило нам на основі виявлених привідних тенденцій і їх комбінацій, ми виділити типи жінок, які в силу індивідуально-психологічних властивостей і під впливом зовнішніх чинників (життєвої історії) ризикують стати (стали) жертвами подружнього (партнерського) насильства.

Крім того в ході дослідження ми отримали соціально-демографічні дані досліджуваних жінок, а також виявили види (психологічне, економічне, фізичне) та конкретні дії (контроль, побиття, погрози та ін.) насильства, які застосовуються щодо них, дані щодо інтенсивності насильства та щодо насильства у батьківській сім'ї.

3. В результаті аналізу даних отриманих за допомогою комплексу методик нам вдалось підтвердити та доповнити нашу гіпотезу.

За допомогою індивідуально-типологічного опитувальника ІТО, ми виявили загальні провідні тенденції притаманні усім досліджуваним жінкам, це надмірна чутливість до впливів оточення, висока тривожність і емоційна нестабільність.

З огляду на те, переважає в структурі особистості жінок тенденція до соціальної активності чи соціальної пасивності, нам вдалось виділити два типи особистості жінок, які в результаті взаємодії з зовнішніми чинниками найбільш ризикують стати жертвами подружнього насильства, це надчутливий (сензитивно-інтравертний) і тривожно-лабільний екстравертний типи.

Подальший аналіз даних відбувався окремо за кожним виділеним типом, а також у їх порівнянні.

Проаналізувавши дані отримані за методиками ІТО та ДМО, ми дійшли висновків, що особистість жінки, яка страждає від насильства відзначається внутрішньою конфліктністю та суперечливістю. Про це свідчить наявність полярних тенденцій за методикою ІТО: тривожність – агресивність, сензитивність – спонтанність, а також сполучення діаметрально протилежних типів міжособистісної взаємодії в актуальному і ідеальному образах «Я». Якщо у жінок першого типу в актуальному «Я» досить чітко переважають конформні, залежні тенденції, то у жінок другого типу наряду з покірливо-сором'язливим і відповідально-великодушним стилями взаємодії чітко проступають неконформні тенденції владно-лідерського стилю поведінки. В ідеальному ж образі обидва типи жінок прагнуть застосовувати діаметрально протилежні поведінкові стратегії: владність, високу активність, егоцентричність, орієнтацію на власну думку вони намагаються сполучити з надмірною дружелюбністю, емоційною залученістю, відповідністю існуючи соціальним нормам. Це свідчить про досить виражений внутрішній конфлікт хворобливого самолюбства і нереалізованої авторитарності: прагнення до самореалізації натикається на страх бути неприйнятим. Крім того, досліджувані жінки досить насторожені і недовірливі. Вони визнають це і прагнуть позбутись, тому часто намагаються приховати власну недовіру та ворожість за надмірною приязністю і дружелюбністю. Простіше кажучи, жінки прагнуть бути самодостатніми, незалежними і успішними, і при цьому

мати широке коло спілкування, залишаючись в очах оточуючих хорошими, правильними, всім подобатись.

У ідеальному «Я» агресивність дещо змінює якісне забарвлення із захисної реакції на приниження і залежність, на власне тенденцію до самореалізації.

Співставивши актуальний і ідеальний «Я» образ жінок можна стверджувати, що вони готові піти на конфлікт аби позбавитись від здійснюваного на них тиску, але властивий їм песимізм, невпевненість, емоційна залежність від партнера, почуття провини, жертвовність призводить до придушення егоїстичних проявів. Жінок обтяжує їхнє залежне і принижене становище, але конформність, орієнтація на загальноприйняті норми, примушує їх триматись за статус заміжньої жінки, а невпевненість в собі відбирає віру в те, що вони ще зможуть знайти собі пару. Почуття провини перевищує ті владно-авторитарні прояви, які властиві жінкам на декларативному рівні, і породжує самозвинувачення і віру в міф, щодо причин побиття, ніби виправдовуючи насильника. Намагаються компенсувати відсутність теплоти і взаєморозуміння в шлюбі, жінки шукають визнання у оточуючих, виявляючи підвищену прихильність і покірливість.

Жінки першої і другої груп різняться за мотиваційною направленістю і виявом активності, але використовують спільні деструктивні поведінкові стратегії. Оскільки оточуючими людина сприймається згідно її декларативного образу, то можна стверджувати, жінки – жертви подружнього насильства використовують стилі міжособистісної взаємодії, які сприяють виникненню і закріпленню насильницької поведінку партнера.

Таким чином, ми зробили висновок, що факторами виникнення і закріплення подружнього насильства пов'язаними з особливостями особистості жінки, можна вважати досвід пережитого в дитинстві насильства, економічну залежність від партнера та психологічні особливості жінки, що

виражаються її належністю до одного з виділених типів особистості, наявністю внутрішньоособистісного конфлікту та використанням нею деструктивних стратегій поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бова А.А. Кримінологія гендера: Дослідження подружнього насильства // Український соціум. - 2004. - № 2 (4). - С.13-20
2. Бовть О. Віктимна поведінка як психологічна проблема // Соціальна психологія. - 2004. - № 4 (6). - С.14-22
3. Берковиц Л. Агрессия, причины, последствия. Контроль. – СПб.; М.: «Прайм-Еврознак», «Нева», «Олма-Пресс», 2001.
4. Блеклок Н. Насилие в семье: работа с нарушителями, общественностью и организациями // Обзор современной психиатрии. – 2001. – вып.10 – с.65-72
5. Гарбер Ю.Г. Медико-социальные аспекты домашнего насилия в отношении женщин // Социальные аспекты здоровья населения. 2008. №4. URL: <http://vestnik.mednet.ru/>
6. Горшкова И.Д., Шурыгина И.И. Насилие против женщин как проблема социологического анализа // Общество и гендер, Рязань: «Поверенный», 2003
7. Грабська І. А. Насильство в подружніх відносинах // Практична психологія і соціальна робота,- 1998.- № 9- С. 20-23.
8. Етимологія насильства над жінкою в сім'ї // Соціальна робота в Україні на початку ХХІ століття: проблеми теорії і практики. Матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції (Київ, 29-31 жовтня 2002). – К., 2002.- С.119-130.
9. Жінка в Україні. Четверта Всесвітня конференція зі становища жінок, 1995
10. Заброцький М.М., Савиченко О.М., Тичина І.М. Психологія особистості: навчальний посібник. – Житомир, 2005. – с.58-59
11. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 № 2789-ІІІ.
12. Захожа В. А. Фізичне насильство щодо жінок у сім'ї// Наукові записки. Соціологічні науки. – К., 2001.- том 18.- с.49-54

13. Куликов Л.В. "Психогигиена личности" // Психогигиена личности: Вопросы психологической устойчивости и психопрофилактики: Учебное пособие. СПб., 2004. с. 87-115.
14. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика, понимание структуры личности в клиническом процессе – М.: Класс, 1998.
15. Малкина-Пых И.Г. Психология поведения жертвы. – М.: Феникс, 2006
16. Малкина-Пых И.Г. Экстремальные ситуации. – М.: Изд-во Эксмо, 2006. – 960с. – (Справочник практического психолога)
17. Мамонтова С.Н. "Прикладная юридическая психология" // Библиотека "Полка букиниста".
18. Материалы Международного женского правозащитного центра «Ла Страда - Украина»// <http://www.lastrada.org.ua>
19. Онышко Ю.В. Синдром "Приобретенной беспомощности" у жертв семейного насилия. Материалы VII Междисциплинарной конференции по биологической психиатрии «Стресс и поведение», 28 февраля 2003.
20. Опухова Н. Г., Малолетняя Е. В. Женщины - жертвы семейного насилия: особенности образа мира// Психология зрелости и старения - 2000,- № 4,- С. 31-59.
21. Орлов А. Б. Психологическое насилие в семье — определение, аспекты, основные направления оказания психологической помощи // Психолог в детском саду. 2000, № 2-3. - С. 182-187.
22. Платонова Н.М., Платонов Ю.П. Насилие в семье. Особенности психологической реабилитации. – СПб.: Речь, 2004.
23. Попередження домашнього насильства і торгівля людьми / Підручник по проведенню тренінгів.- К: WI, 2001 - С. 20-23
24. Програма по запобіганню насильства в сім'ї "Гармонія", 1999
25. Психология господства и подчинения: Хрестоматия. Сост. А. Г. Чернявская – Изд. "Харвест", Минск, 1998 г. OCR Палек, 2000 г.

26. Психосоциальная технология «Патронатное воспитание» /Под ред. Н.А.Рыбаковой.- Псков, 2002.
27. Савчук О.М. Наслідки подружнього насильства: індивідуально-психологічна перспектива // Наукові записки (спецвипуск). – К., 2002.- том 20.
28. Словарь гендерных терминов/ Под ред. А. А. Денисовой / Региональная общественная организация "Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты". М.: Информация XXI век, 2002. – 256 с.
29. Собчик Л.Н. Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики. – СПб.: Издательство «Речь», 2003.
30. Собчик Л.Н. "Теория ведущих тенденций как основа методологии психодиагностического исследования"// Московский психологический журнал. - №3
31. Тест руки (Hand Test) / Елисеев О.П. Практикум по психологии личности - СПб., 2003. С.310-327
32. Цветкова Н.А. Теория и технология психосоциальной работы с женщинами: Учебное пособие. – Псков: ПГПИ, 2005. - 396 с. 93-96
33. Шведова Н.А. Просто о сложном: гендерное просвещение: Пособие.// <http://www.owl.ru/win/books/easygender/index.htm>
34. Шинкаренко О. Д. Психологічні особливості жертв подружнього насильства // Практична психологія - 2000.-№ 3 . - С. 25-29.
35. 1997-1998 ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ ВРАЧА ДОМАШНЕЕ НАСИЛИЕ Учебные системы группы компаний по медицинскому образованию, Инк. (MEGLS) http://dv.projectharmony.ru/docs/violence_med.doc
36. «Amnesty International» спеціальна доповідь по Україні «Насильство в сім'ї: звинувачуючи жертву», листопад, 2006.
37. Aldarondo, E. & Mederos, F. (Eds.) (2002). Men Who Batter: Intervention And Prevention Strategies In A Diverse Society. NY: Civic Research Institute. Ch. 2, pps. 1-20.
38. DAVID S. RIGGS. Aggression Between Heterosexual Dating Partners

An Examination of a Causal Model of Courtship Aggression // Journal of Interpersonal Violence, April 1996, Vol. 11, No. 4

39. SONIA MINER SALARI . Verbal, Physical, and Injurious Aggression Among Intimate Couples Over Time // Journal of Family Issues, April 2002, Vol. 23.

Додаток 1

ОПИТУВАЛЬНИК «ПОДРУЖНЄ НАСИЛЬСТВО»

П.І.П. _____
 Вік _____ освіта _____ працюю/не працюю
 Сімейний стан _____ скільки років в шлюбі _____
 Діти _____
 Місце проживання _____ рівень доходів _____

1. Ваш чоловік звертається до вас лайливими словами, ображає чи принижує? _____
2. Чи відповідаєте ви йому тим самим? _____
3. Ваш чоловік може вам заборонити спілкуватись з друзями? _____
4. Ваш чоловік часто вживає алкоголь? _____ Він веде себе при цьому агресивно? _____
5. Чи можете ви сказати, що у вас в сім'ї рівність щодо розпорядження сімейним бюджетом, ухвалення рішень стосовно дітей, відпочинку, придбань? _____
6. Буває таке, що чоловік вас штовхає, шарпає, трусить? _____
7. Ваш чоловік іноді б'є вас? _____ Чи робить це постійно? _____
8. Ви коли-небудь звертались до міліції з приводу того, що чоловік вас побив? _____
9. Ви знаєте скільки заробляє ваш чоловік? _____
10. Чоловік контролює час вашого повернення з роботи, дзвонить чи забирає вас, якщо ви запізнюєтесь. _____
11. Чоловік відмовляв вам у грошах для купівлі вкрай необхідних речей, хоча вони у нього були, тільки тому що вважав, що у вас і у дітей уже є все необхідне? _____
12. Часто під час сварок чоловік погрожує вам побиттям? _____
13. Під час сварок чоловік іноді нищить майно (б'є посуд, викидає речі)? _____
14. Було таке, що чоловік виганяв вас з дому? _____
15. Ви були свідком насильства батька щодо матері? _____ Чи вдавались батьки до фізичних покарань щодо вас? _____
16. Як часто чоловік вас ображає? _____ Це залежить від вживання алкоголю? _____
17. Коли чоловік вас ображає чи виправдовуєте ви його поведінку, мовляв: «Він не в настрої, я сама його спровокувала»? _____
18. Ваша реакція на насильство _____
19. Ви вважаєте себе жертвою подружнього насильства? _____

Додаток 2

Характеристика видів насильства, що застосовуються до жінок

		Види насильства										Бали		
		Психологічне і економічне					Фізичне					Психологічне/економічне	Фізичне	Інтенсивність насильства
		Постійний контроль	Заборона бачитися з друзями або родичами, працювати	Усунення від процесу ухвалення рішень	Погрози відмови в матеріальній допомозі,	Образи, приниження	Постійні погрози побиття	Залякування за допомогою жестів	Штовхання, стусани	Випадки побиття	Постійні побої			
1.	Світлана Б	+	+	+	+	+						5	-	5
2.	Ольга Ц.	+			+	+			+	+		3	2	5
3.	Оксана Л.	+	+		+	+			+			4	1	5
4.	Наталя З	+	+		+	+		+	+	+		4	3	7
5.	Ірина .Г.			+	+	+	+	+	+	+		3	4	7
6.	Ольга Р					+	+	+	+	+		1	4	5
7.	Тетяна .Б.	+			+	+			+	+		3	2	5
8.	Галина Д.	+	+	+	+	+						5	-	5
9.	Ірина.Д.	+		+		+		+	+	+		3	3	6
10.	Тетяна Х	+				+	+	+	+	+		2	4	6
11.	Олена Л.	+	+		+	+		+	+			4	2	6
12.	Анна Я.	+	+	+	+	+		+				5	1	6
13.	Тетяна К.	+	+	+	+	+		+	+	+	++	5	5	10
14.	Любов М..	+	+		+	+	+	+	+	+	++	4	6	10
15.	Валентина Є.	+	+	+	+	+	+	+	+	+		5	4	9
16.	Раїса.К.А			+		+	+	+	+	+	++	2	6	8
17.	Антоніна К.				+	+	+	+	+	+	++	2	6	8
18.	Світлана Є.	+	+	+	+	+	+	+	+	+		5	4	9
19.	Надія М.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	++	5	6	11
20.	Раїса.В. А	+	+	+	+	+	+	+	+	+		5	4	9
21.	Олена К.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	++	5	6	11
22.	Ольга Т.	+	+			+	+	+	+	+	++	3	6	9
23.	Ольга П.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	++	5	6	11
24.	Світлана І.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	++	5	6	11
25.	Наталя Г.	+		+	+	+	+		+	+	++	4	5	9

середня інтенсивність насильства (4 – 7 балів)

висока інтенсивність насильства (8 – 11 балів)

Додаток 3

*Результати проведення математичного аналізу за t-критерієм Стюдента
для порівняння актуального образу „Я” в групах I та II*

I октант – владно-лідерський стиль

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
II група та I група	9,416667	5,615385	3,220166	23	0,003791	12	13	3,654594	2,103111	3,019631	0,070101

II октант – незалежно-домінуючий стиль

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
II група та I група	5,250000	3,538462	1,801940	23	0,084678	12	13	2,632835	2,106157	1,562664	0,454486

III октант – прямолінійно-агресивний стиль

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
II група vs. I група	7,916667	5,923077	2,034252	23	0,053616	12	13	2,539088	2,361551	1,156008	0,803280

IV октант – недовіжливо-скептичний стиль

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
II група vs. I група	8,916667	8,384615	0,370483	23	0,714413	12	13	3,342790	3,797773	1,290743	0,679563

V октант – покірливо-сором'язливий стиль

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
I група vs. II група	12,46154	11,00000	1,874699	23	0,073590	13	12	1,808101	2,088932	1,334759	0,625933

VI октант – залежно-слухняний стиль

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
I група vs. II група	9,307692	7,416667	1,759993	23	0,091704	13	12	2,562050	2,810963	1,203746	0,751831

VII октант – співпрацюючий-конвенційний стиль

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
I група vs. II група	9,769231	7,916667	1,657795	23	0,110937	13	12	2,554533	3,028901	1,405876	0,566394

VIII октант – відповідально-великодушний стиль

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
I група vs. II група	11,38462	10,00000	1,100776	23	0,282382	13	12	3,176436	3,104249	1,047049	0,946164

Індекс дружельності (G)

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
I група vs. II група	9,984615	2,250000	2,145802	23	0,042674	13	12	9,278186	8,695297	1,138564	0,836658

Індекс домінантності (V)

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
II vs. I група	-3,80000	-12,6077	3,003377	23	0,00634	12	13	8,219157	6,397846	1,650392	0,402100

Додаток 4

Результати проведення математичного аналізу за t-критерієм Стюдента для порівняння ідеального образу „Я” в групах I та II

I октант – владно-лідерський стиль

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
I vs. II група	10,30769	11,25000	-0,863230	23	0,396924	13	12	3,351234	1,815339	3,407958	0,051121

II октант – незалежно-домінуючий стиль

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
I група vs. II група	8,000000	8,083333	-0,093129	23	0,926608	13	12	1,825742	2,609714	2,043182	0,235260

III октант – прямолінійно-агресивний стиль

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
I група vs. II група	6,846154	6,750000	0,092245	23	0,927302	13	12	1,993579	3,137022	2,476100	0,134452

IV октант – недовіжливо-скептичний стиль

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
I група vs. II група	3,692308	2,833333	1,177031	23	0,251221	13	12	2,136376	1,403459	2,317160	0,174743

V октант – покірливо-сором'язливий стиль

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
I група vs. II група	5,769231	5,583333	0,178751	23	0,859698	13	12	2,618964	2,574643	1,034725	0,961786

VI октант – залежно-слухняний стиль

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
I група vs. II група	6,153846	6,250000	-0,090520	23	0,928658	13	12	3,050851	2,137331	2,037505	0,248705

VII октант – співпрацюючий-конвенційний стиль

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
I група vs. II група	9,461538	9,416667	0,043581	23	0,965615	13	12	2,258886	2,874918	1,619804	0,419608

VIII октант – відповідально-великодушний стиль

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
I група vs. II група	9,000000	8,846154	0,146770	23	0,884592	12	13	2,828427	2,409915	1,377483	0,589462

Індекс дружельності (G)

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
I група vs. II група	6,961538	5,700000	0,415947	23	0,681304	13	12	5,334563	9,432536	3,126505	0,062080

Індекс домінантності (V)

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
I група vs. II група	7,807692	9,691667	-0,718571	23	0,479642	13	12	6,177036	6,932723	1,259643	0,695437

Додаток 5

Результати проведення математичного аналізу за t-критерієм Стюдента для порівняння актуального та ідеального образів „Я” в групі I

I октант – владно-лідерський стиль

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
II група	10,30769	3,351234						
I група	5,61538	2,103111	13	4,692308	3,923957	4,311555	12	0,001011

II октант – незалежно-домінуючий стиль

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
II група	8,000000	1,825742						
I група	3,538462	2,106157	13	4,461538	2,633609	6,108084	12	0,000053

III октант – прямолінійно-агресивний стиль

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
II група	6,846154	1,993579						
I група	5,923077	2,361551	13	0,923077	1,605280	2,073284	12	0,060336

IV октант – недовіливо-скептичний стиль

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
I група	8,384615	3,797773						
II група	3,692308	2,136376	13	4,692308	4,423133	3,824971	12	0,002418

V октант – покірливо-сором'язливий стиль

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
I група	12,46154	1,808101						
II група	5,76923	2,618964	13	6,692308	3,794395	6,359237	12	0,000036

VI октант – залежно-слухняний стиль

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
I група	9,307692	2,562050						
II група	6,153846	3,050851	13	3,153846	3,158221	3,600557	12	0,003642

VII октант – співпрацюючий-конвенційний стиль

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
I група	9,769231	2,554533						
II група	9,461538	2,258886	13	0,307692	3,326275	0,333526	12	0,744493

VIII октант – відповідально-великодушний стиль

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
I група	11,38462	3,176436						
II група	8,84615	2,409915	13	2,538462	4,135525	2,213154	12	0,047013

Індекс дружельності (G)

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
I група	9,984615	9,278186						
II група	6,961538	5,334563	13	3,023077	6,939759	1,570639	12	0,142247

Індекс доміантності (V)

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
II група	7,8077	6,177036						
I група	-12,6077	6,397846	13	20,41538	9,991400	7,367207	12	0,000009

Додаток 6

Результати проведення математичного аналізу за t-критерієм Стюдента для порівняння актуального та ідеального образів „Я” в групі II

I октант – владно-лідерський

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
II група	11,25000	1,815339						
I група	9,41667	3,654594	12	1,833333	3,298301	1,925492	11	0,080400

II октант – незалежно-домінуючий стиль

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
II група	8,083333	2,609714						
I група	5,250000	2,632835	12	2,833333	2,367712	4,145333	11	0,001629

III октант – прямолінійно-агресивний стиль

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
I група	7,916667	2,539088						
II група	6,750000	3,137022	12	1,166667	3,459725	1,168143	11	0,267444

IV октант – недовірливо-скептичний стиль

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
I група	8,916667	3,342790						
II група	2,833333	1,403459	12	6,083333	3,895413	5,409769	11	0,000213

V октант – покірливо-сором'язливий стиль

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
I група	11,00000	2,088932						
II група	5,58333	2,574643	12	5,416667	2,874918	6,526755	11	0,000043

VI октант – залежно-слухняний стиль

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
I група	7,416667	2,810963						
II група	6,250000	2,137331	12	1,166667	2,587850	1,561702	11	0,146650

VII октант – співпрацюючий-конвенційний стиль

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
I група	7,916667	3,028901						

II група	9,416667	2,874918	12	-1,50000	3,580249	-1,45134	11	0,174601
----------	----------	----------	----	----------	----------	----------	----	----------

VIII октант – відповідально-великодушний стиль

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
I група	10,00000	3,104249						
II група	9,00000	2,828427	12	1,000000	4,089899	0,846990	11	0,415049

Індекс дружельності (G)

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
I група	2,250000	8,695297						
II група	5,700000	9,432536	12	-3,45000	9,961152	-1,19978	11	0,255430

Індекс домінантності (V)

	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv.	t	df	p
II група	9,69167	6,932723						
I група	-3,80000	8,219157	12	13,49167	7,614276	6,138010	11	0,000073